DÉGH LINDA

ÚTMUTATÓ A MUNKÁSOSZTÁLY NÉPRAJZI VIZSGÁLATÁHOZ

MŰVELT NÉP KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 1953

Szerkesztette és a társadalmi néprajzi gyüjtőknek kiadta a

NÉPMŰVÉSZETI INTÉZET

Felelős kiadó: Lukács Ernőné

Felelős szerkesztő: Muharay Elemér

Műszaki felelős: Löblin Imre

Megjelent 3000 példányban, 4 A/5 ív terjedelemben, a MNOSZ 5601—5017 szerint

Budapesti Szikra Nyomda, V. Honvéd-u. 10. 11637. — Felelős vezető: Lengyel Lajos igazgató.

I.

BEVEZETÉS

A magyar munkásosztály kialakulásának, a munkásosztály kibontakozásának történetét csak a felszabadulás után tárhatja fel a maga hiteles valóságában történettudományunk. A polgári tudósok számára a történelem, — Sztálin szavaival élve — nem volt egyéb, mint „a királyok és hadvezéreknek, országok elfoglalóinak és meghódítóinak tetteire". korlátozódó adathalmaz, amelynek oktatása azt a célt szolgálta, hogy az uralkodó osztály érdekei szerint a fennálló rendet a lehető legtökéletesebbnek és megdönthetetlennek állítsa be az elnyomott tömegek előtt. Az „anyagi javak termelőinek történetével, a dolgozó tömegek történetével", az osztályharcok történetével nem foglalkoztak, így történetírásunk lényegében hamis volt. Amióta a munkásosztály megdöntötte a burzsoázia uralmát, kezébe vette a hatalmat és az ország gazdája lett, középponti helyet kapott a történettudományban is a dolgozó nép multjának feltárása a marxizmus-leninizmus ideológiájának fényében. Megalakult a magyar Munkásmozgalmi Intézet a munkásosztály harcaira vonatkozó dokumentumok felkutatására, és kiadványokban, kiállításokon mutatja be egy-egy korszak, kiemelkedő esemény, nagy egyéniség jelentőségét.

A néprajztudomány sem töltheti be hivatását, ha a dolgozó nép osztályainak, rétegeinek kutatását leszűkíti a parasztság körében végzendő vizsgálatokra. *A néprajztudomány feladata az, hogy a maga eszközeivel, kutatási módszereivel világítsa meg a munkásosztály történeti multját is; gyüjtse össze azokat a szóhagyományban élő emlékeket, amelyek a munkásság kialakulására, életmódjára, harcaira, szokásaira, hagyományaira vonatkoznak; jegyezze fel dalait, mondáit, al-*

beszéléseit, amelyekből az egyes adatközlők szemléletén keresztül a munkásosztály dicsőséges útja és győzelme bontakozik ki.

A történettudomány és a néprajztudomány feladatai nem függetlenek egymástól, sőt, egymást támogatják, segítik. A szovjet szakemberek mutattak rá arra a tényre, hogy menynyire becses a szóhagyomány ott, ahol az írásos források elapadnak, vagy éppen hamisak. E területen igen sokszor találkozunk olyan esetekkel — különösen a Horthy-korszak illegális harcaival kapcsolatban — hogy valamely jelentős eseményről csupán egy, a valóságot meghamisító rendőri jelentés áll rendelkezésünkre vagy pusztán egy halotti bizonyítvány a munkásmozgalom olyan bátor harcosáról, akit a fasiszta terror pusztított el és legendás emléke csupán azoknak ajkán él, akik ismerték, mellette dolgoztak. Ilyen esetekben egyedüli forrásunk a hagyomány, a kortársak vagy azok utódainak emlékezése még akkor is, ha a való eseményt nem is szóról szóra, adatszerűen úgy adják elő, ahogyan történt, hanem attól időben távolodva, a néphagyomány költői, sűrítő valósága szerint. De még ha az adott esemény minden mozzanata közismert is és pontosan előttünk áll a fönnmaradt adatokból, a különböző munkáselbeszélők egyéni megvilágításán keresztül még elevenebbé, még hitelesebbé válik. A hagyomány költői formálódásán, csiszolásán keresztül nemcsak a munkásosztály történeti fejlődését kísérhetjük nyomon, hanem sajátos kultúráját, közösségi költészetét is. Ennek jelentősége annál nagyobb, mert kultúrforradalmunk jelenlegi szakaszában a népi, nemzeti hagyományok, népünk kulturális örökségének, haladó hagyományainak feltárása, megbecsülése, ápolása, felemelése és magas színvonalon való visszajuttatása a dolgozó nép kezébe — legfontosabb feladataink egyike. Új, szocialista kultúránk alapköve ez az anyag, amelyre — régi, hagyományos formák felhasználásával — öntudatos, művelt népünk új, magasabbrendű költészetét építheti.

De nemcsak a régi, elnyomott munkásosztályunk hagyományát és költészetét kell felkutatnunk. Figyelemmel kell kísérnünk a születő újat, amely az új élet nyomán fakad, amely a szocializmus építésének, országunk nagyszerű felvirágzásának tükrözője. Ez az új annyiban jelent alapvető változást a régivel szemben, hogy a hagyományos formák folytatásával hű marad osztályának kulturális örökségéhez és a fennálló rend támogatását szolgálja, — míg amaz a régi uralkodó osztály megdöntésére törekedett. Felszabadult munkásosztályunk a hatalom birtokában új tömegköltészetet, művészetet alakít ki; dalok, rigmusok, elbeszélések, dramatizált jelenetek mutatják munkásosztályunk magasfokú társadalmi öntudatát. A nép államában az ország építésének minden vívmánya a dolgozók legbensőbb ügye; az ország védelme, az imperialisták céljainak leleplezése létérdek, amelyet költészetében gazdagon bontakoztat ki. Az új korszakban jelentkező munkáshagyományban és folklórban egyre határozottabban rajzolódnak ki előttünk a munkásköltő-egyéniségek, akik elbeszéléseikben, dalaikban a tömegek közös gondolatát fejezik ki.

A Szovjetunióban a néphagyomány, a népköltészet gyüjtése a dolgozó nép közös ügye. A mult nyomorúságának szembeállítása a szép és biztató jelennel a népköltészetnek óriási erőt ad; előrelendíti újabb eredmények felé. Az anyag feltárása nem csupán a szaktudomány ügye, hiszen ez a munka munkásosztályunk öntudatát emeli, műveltségét hagyományos értékeinek megismerésével gazdagítja, továbbfejleszti. A gyüjtésben maguk a munkások végzik a legnagyobb munkát. Munkáslevelezők, üzemi lapok munkatársai, műkedvelő művészcsoportok munkásszereplői, üzemi irodalmi körök tagjai küldik rendszeresen gyüjtésüket a tudományos intézeteknek. A folklorista szakemberek pedig rendszerezik, értékelik az összegyüjtött anyagot és a felhasználhatót átadják a művészeti intézményeknek.

Ezt a munkát kívánjuk mi is megindítani tájékoztatónkkal. A munkásfolklór kutatásával egy esztendeje tudományos munkaközösség foglalkozik. Az üzemekben (gyárakban, bányákban) dolgozóktól, régi mozgalmi emberektől gyüjtött tetemes anyag azt mutatja, hogy óriási lehetőségekkel kecsegtet ez a terület, amelyen még egyáltalán nem folyt munka. Száz esztendőre visszamenőleg, a legöregebbek, a ma élő 70—80 évesek családi emlékezete alapján a magyar munkásosztály néphagyományait szinte kialakulásától kezdve fel tudjuk tárni. Amit azonban a csekélyszámú szakkutatók végezhetnek, az kevés. Nem juthatnak el minden területre,

nem is tudnak minden egyes adatnak a végére járni. De még ha egy-egy szakember meg is kezdi egy terület felkutatását és a helyszínen tölt heteket, hónapokat, nagyon hosszú idő szükséges ahhoz, hogy jól megismerje a helyi viszonyokat és eredményes munkát tudjon végezni. A helybeli, jól ismert, sőt esetleg szakmabeli személy helyzete sokkal könnyebb. Úgyszólván fáradság nélkül hatolhat az értékes adatok mélyére, amelyeket idegen csak hosszabb barátkozás után érhet el.

Ezért hívjuk segítségül a munkástársadalom minden tagját, a népi demokrácia bármely területén dolgozzék is: vegyen részt társadalmi gyüjtőakciónkban; jegyezzen fel minden adalékot, dalt, történetet, amelyet családja körében vagy dolgozótársai között hallott, keresse fel a harcban edzett öregeket és kérdezze ki őket tüzetesen az alább megadandó kérdéscsoportok szerint. De jegyezze fel saját élete történetét is és mindazt, amire ő emlékszik, bármily csekélynek tűnő mozzanat legyen is az. Minden adat döntő értékű lehet; sokszor a legjelentéktelenebbnek látszó egy-egy sokat vitatott kérdés kulcsát adhatja meg. Járuljanak hozzá mennél többen a munkásosztály történetének felderítéséhez!

II.

A MUNKÁSOSZTÁLY HAGYOMÁNYAI

A munkásosztály hagyományait lényegében kétféle, egymástól különböző, de egymással szorosan összefüggő kérdéscsoportra oszthatjuk.

1. Magának a munkásosztálynak *kialakulása*, jellegének, sajátos életformájának, rétegeinek formálódása.

2. A munkásosztály tagjainak *bekapcsolódása a munkásmozgalomba*, annak harci összekovácsolódása a burzsoázia hatalmának megdöntésére.

1. A MUNKÁSOSZTÁLY KIALAKULÁSA

A magyar munkásosztály aránylag nem tekint vissza hosszú multra. A hazai kapitalizmus fejlődése későn indult meg, a hazai gyáripar a mult század 30-as, 40-es éveiben gyarmati viszonyok között tengődött. Valamelyes fellendülést hoznak a szabadságharc utáni esztendők, de nagyobb fejlődés csak 1867 után indul meg; ekkor jelentenek már számbelileg is akkora tömeget a gyári, üzemi munkások, hogy a magyarországi munkásosztály kialakulásáról beszélhetünk.

Milyen rétegekből tevődik ez össze? Betelepült külföldi (elsősorban osztrák, német, cseh) szakmunkásokból, régi céhes iparosokból és a gyárak, üzemek felé özönlő agrárproletárokból, tönkrement, földnélküli parasztokból. Tömegszerűen ez utóbbi jelentette a legnagyobb bázist: a szabadságharc után alakul ki a felszabadított és egyben a földtől is „megszabadított" szegényparasztságból az *agrárproletariátus* (kubikos, summás, mezőgazdasági cseléd stb.), amelynek forradalmasodása ösztönzőleg hatott a szegényparaszti tömegekre. „A magyarországi kapitalizmus késői fejlődéséből következik, hogy a nagy ‚előkészítő' munkálatok, az út- és vasútépítkezések

stb. nagyjából egybeestek a szocialista munkásmozgalom kifejlődésével. Így az építkezéseknél tömegesen alkalmazott agrárproletariátus megismerkedett a szocializmus eszméivel. Amikor a mult század 90-es éveiben ezek az ‚előkészítő' munkálatok nagyjából befejeződtek és óriási munkanélkülivé vált földmunkás tömegek tértek vissza a faluba, ott az elnyomott szegényparasztságban termékeny talajra találva tovább terjesztették a szocializmust..." (Rákosi Mátyás és a magyar történettudomány. Századok. 1952. 13. old.) Így a magyar munkásosztály lényegében a parasztságból töltődött fel, a parasztoknak az ipari központokba való beözönlése szüntelen folyt a Horthy-korszakban. Az üzemek idénymunkára rendezkedtek be és nagy paraszti tömegek, egész falvak tértek át a kétlaki életmódra, a bánya- és iparvidékeken, Pestkörnyéken. Ma is látható e hagyománynak maradványa olyanformán, hogy a kettős életformára berendezkedett családok válaszútra jutottak. Már nem életszükség a föld megtartása, mert az ipari munka biztos jövedelmet nyujt. A kétlaki munkás lemond földjéről, mert megmunkálása csak terhet jelent. A magasabbrendű, gépesített szocialista gazdálkodás kevesebb munkaerőt kíván, mint a régi, elmaradott paraszti gazdaság, így, aki csak teheti, szakmát tanul. Ezért ma is állandó az egészséges feltörekvés a munkásosztály felé. Azt, hogy ennek ellenére a munkásosztály egészének műveltségében a népi, nemzeti hagyományok bizonyos mértékig háttérbe tolódtak és csak most van alkalmunk azokat felfedni és hasznosítani a szocialista népkultúra számára, annak köszönhető, hogy a régi uralkodó osztály azokat minden eszközzel elnyomta. A munkásság legálisan elfogadott pártja, a Szociáldemokrata Párt pedig a „munkás internacionalizmus"-t hangoztatva terelte el a munkásság figyelmét a nemzeti hagyományokról. Gyüjtés közben mozzanatról mozzanatra jól megfigyelhető, hogy ebben a korszakban miként alakulnak a parasztok munkássá azáltal, hogy saját műveltségük átadásával egyben átveszik a munkásosztály sajátos nemzeti és nemzetközi műveltségét. Ez a műveltség, amelyet a munkáscsalád élete, világa, gondolkozásmódja, magatartása, az egész munkáséletforma tükröz, az utolsó 80 év történeti fejlődésének eredménye. E folyamat megismerése nélkül nem ismerhető meg munkásosztályunk, nem vizsgálható, nem érthető meg folklórja sem. Erre az a bírálat is figyelmeztethet bennünket, amely a szovjet kutatókat érte a legutóbb, mivel „a munkásosztály életének tanulmányozása terén... még csak az első lépéseket tették meg". (A Sz. U. Tudományos Akadémiájának Néprajzi Intézetében elhangzott értekezlet. Szov. Ethn. 1952. 2. 232.)

2. A SZOCIALISTA MUNKÁSMOZGALOM

Kezdeteiről, — bár egyes akciók 1848-ig visszanyúlnak — (bérmozgalmak munkaidő korlátozás követelése formájában) — csak 1867 után, a munkásosztály megerősödése után beszélhetünk. A szervezkedést, demonstrációk végrehajtását az egyre nyomasztóbb gazdasági viszonyok mellett, jelentékenyen segítik a külföldről jövő öntudatos szakmunkások, valamint a vándorévüket külföldön töltött magyar mesterlegények, akik politikai öntudatot, a nyugati proletariátus forradalmasodó szellemét hozzák magukkal. Ettől az időtől kezdve a történelem lapjain előttünk állnak azok az események, amelyek a magyarországi munkásmozgalmat formálták, amelyekkel a magyar munkásosztály kivette részét a nemzetközi harcból és élenjárt a nemzeti mozgalom, a szabadságjogokért folyó küzdelemben.

A külföldi események ösztönző hatásának nyomán meginduló szervezkedés először igen szűk lehetőségek között mozoghat. Munkáskörök, önsegélyező egyesületek alakulnak (Általános Munkásegylet), amelyeknek szószólói gyűléseiken demokratikus jogokat követelnek (választójog, gyülekezés-, szólás- és sajtószabadság). A szakegyletek megalakulása új, szélesebb alapokat ad a harcnak. A különböző szakmák leállásai, sztrájkjai, tüntetései magukkal hozzák más szakegyletek szolidaritását és így eredményesebben lehet küzdeni a jobb munkafeltételekért. A millenium idején beálló hatalmas gazdasági válság és az azt követő munkanélküliség különösen az építő-, a vas- és fémiparban robbantott ki nagyobb megmozdulásokat. 1901—1903 között országos szakszervezeti szövetségek harcoltak béremelésért, a munkaidő csökkentéséért és befolyásuk annyira megnövekedett, hogy a szervezett munkásokat védelemben is részesíthették. A Tisza-kormány, majd az utána következők felismerve, hogy a fejlődő munkásmozgalom milyen veszedelmet jelent a burzsoázia korlátlan hatalmának,

elfojtották a harcokat (1904-es vasutas-sztrájk, az orosz polgári demokratikus forradalom hatására keletkezett 1905-ös országos sztrájkok, 1907 okt. 10. „Vörös csütörtök", 1908 tömegtüntetései, 8—10 000 munkás „sétája" Budapest főútvonalain, különösen szept. 16, 21, 23, okt. 8-án; az 1912-es általános sztrájk március 4-én és az emlékezetes „Vérvörös csütörtök" (május 23-án). A világháború alatt a munkásság szabotázszsal, „amerikázással" és gépek rongálásával, selejtkészítéssel harcolt az igazságtalan háború ellen. 1917-ben, a februári orosz forradalom hatására béketüntetéseket szerveztek, majd 1918-ban a Nagy Októberi Szocialista Forradalom hírére, a nálunk is forradalmivá vált helyzetben megalakult a Kommunista Párt.

1919-ben győzött a proletárforradalom; a munkásosztály legkiválóbbjaival az élén kezébe vette a hatalmat. A vörös hadseregben az intervenciós csapatok ellen ott harcoltak a csepeli, diósgyőri vasasok, a salgótarjáni bányászok. A munkásszázadok hősi küzdelme csodákat művelt, dacolva azzal a fékező erővel, amit a politikai képzetlenség, a régi tisztek ingadozása, árulása jelentett. De emlékeznek sokan arra a nagyszerű, lázas munkára is, amelyet a proletárdiktatúra idején végeztek a névtelen hősök, a munkásosztály harcosai. Emlékeznek a szociáldemokraták szégyenteljes árulására is. A bukás után hadifogság, emigráció következett, az ittmaradottakat pedig a fehér terror borzalmai tizedelték.

Következett a Horthy-korszak hosszú szakasza, amelyben a munkásosztály legendás harcai az illegalitásban dolgozó Kommunista Párt irányításával folytak. Hány névtelen hős dacolt Horthy rendőrségével, börtöneivel, terjesztve a munkásosztály világnézetét, ösztönözve a kapitalizmus megdöntésére. Hány demonstráció, sztrájk, szabotázs mutatta meg a munkásosztály öntudatosodását, erősödését. Adatszerűen ismerjük mindezeket, nem ismerjük azonban részletesen elbeszélve a mindennap embereinek élményszerű történeteit. Elmondhatják, hogy személyes élményeik szerint hogyan működött egy-egy sztrájkot szervező gyári bizalmi, hogyan nyomorították el alkohollal, „kegyes" olvasmányokkal, intézményesen a munkásság ébredő öntudatát. Ezeknek felkutatása hozzásegít, hogy tartalommal töltsük meg az eseménytörténet naptárát.

KÉRDÉSCSOPORTOK

A MUNKÁSCSALÁD ÉLETE

1. *Gyermekkor.* A gyermek születésével kapcsolatos szokások. Névadás (ki után nevezik a gyermeket?). Komák. Áldomás.

A gyermek nevelése a családban. Az anya és az apa szerepe a nevelésben, fiúknál, lányoknál.

A gyermek játékai (mondókák, kiolvasó versek, körjátékok; ügyességi és sportszerű játékok; névnapi, születésnapi köszöntők, újévi és más ünnepi köszöntők, háromkirály-járás, bethlehemezés és az értük kapott jutalom; játékszerek, bábu, állatok, csiga stb. készítési és szerzési módja.)

A gyermek társasélete: szomszédok, játszótér, utca. A proletárgyermek élete az iskolában. A tanulás ellenőrzése a családban.

A gyermek munkára szoktatása; hány éves kortól, milyen munkákat végez a ház körül a leány, a fiú? Hogyan tanulja meg azokat? Milyen munkákat végez pénzért (utcán, piacon, gyárban stb.), milyen keresetért?

Példatár 1—2. sz.

2. *Ifjúkor.* Pályaválasztás, szakma tanulása. Milyen korban, hogyan kerül sor szakma választására vagy komoly munkavállalásra? Mennyire folytatják apjuk szakmáját a fiatalok? Inasság (pld. 3.) kis- és nagyüzemben. A mester és segédek bánásmódja. Az inas felszabadítása, segédavatás. A fiatal leány munkaviszonya. Az inasok, fiatal segédek szerepe sztrájk alkalmával, kapcsolatuk a szakszervezettel, munkásmozgalommal.

A fiatalság szórakozásai, játékai. Mulatságok, bál, tánc, kocsmázás. Hogyan töltik az ünnepnapokat, nyári kerti ünnepeket (majális). A fiatalok ismerkedése. Udvarlás, hazakísérés. Leánykérés, eljegyzés. A házasság, lakodalom szokásai; a vőfély, násznagy szerepe. Kiket hívnak meg vendégségbe? Lakodalmi rigmusok, mondókák. Lakodalmi étkezés. A leány kelengyéje.

Mivel indul az életnek az ifjú pár? Berendezkedés, az új pár élete. Munkamegosztás a családban: mi az asszony, mi a férj dolga? (Az asszony dolgozik, vagy ha a ház körül végzi

munkáját?) A kereset beosztása. A házkörüli rend kialakítása. A kert és a házkörüli gazdaság. A fiatalok érintkezése a rokonsággal és más fiatalokkal. Milyen alkalmakkor?

3. *Szokások.* A társas érintkezés formái családon belül: az üdvözlés módja különböző alkalmakkor. Megszólítás, tegeződés, magázás. Nagyszülők, gyermekek megszólítási, köszönési formái (pld. 4. sz.). Családi összejövetelek, mikor és hogyan folynak le?

A társas érintkezés formái a munkahelyen (egy szakmabeliek közt, egy munkahelyen dolgozók közt, más munkásokkal, üzemi felettesekkel, idegenekkel, más nembeliekkel, fiatal öreggel és viszont). Szakmai elnevezések (egyes szakma munkásainak elnevezése egymás közt és mások által, ragadványnevek és magyarázatuk).

Az egy szakmában dolgozók kapcsolata munkában és azon kívül. Összejárnak-e, mennyire gyakori az egyes szakmák összetartása (összeházasodás, a mesterség több generáción keresztüli folytatása).

Munkásszokások: Az új munkás megtréfálása az üzemben (pld. 5.). Előjelek, babonaságok (pld. 6—7.) babonás cselekmények a gép jó működése érdekében stb.

A felettesekkel való viszony. Megvesztegetés (pld. 8. sz.) besúgás.

Egy-egy szakma munkásainak közös megmozdulásai, (pld. 9.) összetartozásuknak külső megnyilatkozásai (pld. 10—11.) közös szórakozás ünnepnapokon, viselet.

Az esztendő ünnepei. (Pld. 12—16.) névnap, születésnap, disznótor stb. Temetkezésmód, a halott elbúcsúztatása, halotti tor. Emlékünnepek. — Munkásünnepek: május 1., majális, kirándulások.

4. *Kultúrélet.* Milyen kultúregyesületek voltak, hogyan működtek.

Milyen könyveket olvastak, melyeket kedvelték leginkább, honnan szerezték be őket és általában volt-e keletje a könyvnek, forgott-e több kézen?

Jártak-e moziba, színházba, mit láttak, mit kedveltek leginkább?

Milyen műkedvelő előadások voltak?

Volt-e kultúrgárda, milyen szervezet tartotta fenn. Milyen műsorok voltak, milyen részvétellel, kik szervezték, vezették és kik szerepeltek a legtöbbet. Milyen volt ezek politikai súlya? Színdarabok, énekes, táncos jelenetek, szavalatok stb. Milyen énekkarok működtek, milyen műsorral. A kultúrműsorokat mely alkalmakkor adták elő?

Milyen ismeretterjesztő előadások voltak, milyen részvétellel?

Sportegyesületek és működésük. Munkásturisták, testedző, szervező és politikai szerepük.

A MUNKÁSMOZGALOM HAGYOMÁNYAI

1. *A legrégibb időktől 1919-ig.* Az adatközlő visszaemlékezése apja, nagyapja elbeszéléseire vagy saját gyermekkori emlékeire, szakmája vagy más szakmák szervezkedésére. A céhes ipar és annak maradványai. Falusi kisiparosok, vándoriparosok. A munkásság vándorlásai. A munkásság (kis- és nagyüzemi, bányász, falusi iparos) helyzete a mult században. Munkabérviszonyok, munkaidő. Inasok, segédek helyzete és a mester. Bánásmód a munkahelyeken. A vidéki üzemek. Női munka. A munkásnők helyzete.

Milyen követeléseik voltak ebben az időben a munkásoknak? Hogyan, milyen formában adtak hangot elégedetlenségüknek? Az első munkásgyűlések milyen határozatokat hoztak. Munkásegyesületek voltak-e, milyenek, hogyan működtek? Milyen egyesülések voltak a szakszervezetek megalakulása előtt, szakmánként?

Tudtak-e a külföldi eseményekről, megmozdulásokról, az első Internacionáléról, a Párizsi Kommünről és mennyire hatott ez? Kik voltak a munkásság általános vagy helyi vezetői, hogyan működtek, mit értek el?

A szakszervezetek szerveződése, hogyan dolgoztak, milyen eredményeket értek el? A marxizmus hatása a munkásmozgalomra: hallottak-e marxista eszmékről, mit? Olvastak-e marxista műveket és miket? A munkáspártok megalakulása, szervező, tanító hatásuk a munkásságra.

Az orosz polgári demokratikus forradalomról (1905), Leninről hallottak-e akkor?

Milyen munkásellenes intézkedéseket hozott a kormány, hogyan próbálta elfojtani a szervezkedést?

Demonstrációk: mikor, milyen sztrájk, tüntetés, felvonulás volt, melyik szakma indította, milyen eredménnyel járt?

(Lehetőleg részletes, pontos adatokkal; ehhez rákérdezési tájékozódásul l. fentebb az ismertebb időpontokat.)

Hogyan fogadták a munkások az első világháború kitörését? — A munkások behívása, speciális munkás-büntetőszázadok. Kiképzés, frontszolgálat, hogyan éltek a fronton? (Pld. 17.) Katonaszökevények. Az összeomlás. Hazatérés. — Munka az üzemekben a háború alatt. A munkások bér- és ellátás-követelései (pld. 18.), leállások, béketüntetések. Háborúellenes szabotázs-akciók (melyik üzemben, hogyan). (Pld. 19.)

2. *Proletárforradalom és proletárdiktatúra.* A frontokról hazatérő katonák hangulata. A munkásság növekvő elégedetlensége. Hírek a Nagy Októberi Szocialista Forradalomról. Magyar hadifoglyok a forradalmi hadseregben. Hogyan tudták meg a katonák, hogy Budapesten kitört a forradalom? (Pld. 20.) Hogyan változott meg körülöttünk az élet? Ki vette át a parancsnokságot, milyen formák között? Hová vonultak, kik voltak tisztjeik, politikai biztosaik? Milyen ütközeteik voltak, kikkel, milyen eredménnyel? Hol voltak beszállásolva, milyen volt a lakosság magatartása? (Munkások, parasztok, polgárok, urak). Egyéni hőstettek a Vörös Hadseregben. Orosz hadifoglyok a Vörös Hadseregben. Az ellenség. (Fehérek, intervenciós katonák.) Általában mit tud az adatközlő a Vörös Hadsereg hadmozdulatairól, előrenyomulásáról és visszavonulásáról, vezéreiről? Milyen személyes élményei vannak, kiket ismert, akik vöröskatonák voltak? Mit tud róluk?

A forradalmi események Budapesten, városokban, falun. A Tanácsköztársaság kikiáltása. Hogyan változott meg a közigazgatás, kik milyen funkciót kaptak az adatközlő által ismert munkások közül? Ő maga milyen szerepet vitt? Személyes találkozás vagy hallomás alapján mit tud a proletárdiktatúra nagyjairól? Szamuelly, Rákosi, Korvin Ottó és mások tetteiről? Milyen nagy szociális és kulturális vívmányokra emlékszik? Népünnepélyek, felvonulások, az első szabad május 1. megünneplése. Élet az üzemekben a forradalom alatt. A Szociáldemokrata Párt áruló politikája és a kommunisták munkája. A proletárdiktatúra bukása. Megtorlás. (Pld. 21. sz.) A fehér terror, a vörös katonák üldözése.

3. *A Horthy-korszak.* — A munkás élete a gyárban (bányában, üzemben). Mikor, milyen körülmények között, milyen élmény világította meg az adatközlő előtt a társadalmi

igazságtalanságok tényét, a munkásság elnyomását. Az üzemben és azon kívül tapasztalt visszásságok. — A munkás felfogadása (egyéni tapasztalat és más esetek elbeszélése alapján). Beletanulás a munkába, előrehaladás, előmenetel fokozatai (mondja el, hogy milyen sorrendben, milyen munkákat végzett és hogyan kapott jobb vagy rosszabb beosztást, hogy emelkedett rangja, beosztása, fizetése). Az ifjúmunkás, tanonc, segédmunkás, szakmunkás, művezető stb. helyzete, keresete, megélhetése és életnívója. A munkásnő helyzete a gyárban, megbecsülése a gyáron kívül.

Szervezkedés az üzemben. Mondja el az adatközlő, hogy őt ki, mikor, hogyan szervezte be. A szakszervezetbe való belépés. A szakszervezeti tag jogai, kötelességei, szakszervezeti élet az üzemben, a szakszervezet védelme. A szakszervezeten kívüliek. Egyéb, a munkásság érdekei ellen dolgozó szervezetek. Az üzemtulajdonosok szervezetei. Mérnökök és más vezető állásúak, szemben a munkássággal. Hogyan próbálták éket verni a munkások közé spiclik, besúgók által.

Tüntetések, sztrájkok szervezése. (Pld. 22.) Az adatközlő milyen demonstrációkon vett részt, vagy melyekre emlékszik. Hogyan folytak le ezek, milyen eredménnyel végződtek? A sztrájkot szervező testület, bizalmiak szerepe. Tárgyalás az igazgatósággal, jeladás a leállásra. Sztrájktörők. Más üzemek szolidaritása. Rendőrség, csendőrség közbejötte. Eredmények. Megtorlás. Elbocsátás, fekete-lista. — A munkanélküli életkörülményei (kapott-e valahonnan támogatást, hogyan próbált elhelyezkedni, hogyan élt a családja). Alkalmi munkák, elhelyezkedési kísérletek.

Pártélet. A Szociáldemokrata Párt működése e korszakban, szerepe a munkásság életében. A szociáldemokrácia árulása, félrevezető politikája; mennyire ismerték fel ezt? — Az illegális kommunista párt vezetése alatt működő munkásmozgalom. Beszervezés módja; hogyan került érintkezésbe kommunistákkal az adatközlő vagy ismerősei és hogyan szervezték be? Milyen oktatásban részesült? Milyen könyveket, brosúrákat olvasott, milyen gyűlésekre járt, milyen kirándulásokon vett részt, hogyan folytak le azok? Pártmunka. Letartóztatás. A rendőrség módszerei; vallatás, kínzás. Élet a börtönben. Az illegális párt hősei: ismert és ismeretlen hősök tettei. (Részletes elbeszélés.)

III.

MUNKÁSFOLKLÓR*

ÁLTALÁNOS TUDNIVALÓK

A polgári tudomány képviselői szemében a népköltészet egyenlő volt a parasztság költészetével. A gyüjtés, amely a 19. század első felétől kezdve folyt, kizárólag a parasztságra korlátozódott. A gyüjtőket megragadta a népi formák tömör egyszerűsége, művészi csiszoltsága és úgy vélték, hogy ezek a magyarság ősi hagyományai, amelyek a civilizáció közeledtével elpusztulnak. Az egyszerű nép „idilli" életének látszatát keltették a dévaj szerelmi dalok, hetyke pásztor- és betyárnóták sűrű közlésével, miközben nem vették figyelembe a népköltészet nagyobb részét, amely az elnyomott dolgozó nép társadalmi valóságát híven tükrözte.

A népköltési gyüjtés megindulása, kibontakozása egybeesett a nemzeti mozgalom korával, a reform-korral, a jobbágyság felszabadításával, a magyar kapitalizmus kialakulásával. (A 18. század végétől a 19. század végéig.) Ebben az időben valóban a parasztság, mint a dolgozó nép legnagyobb tömegének képviselője, hordozója volt az előző évszázadok költészetének. Ma már igen nagy nehézséget jelent és teljes hűséggel fel sem tárható, hogy a 18. század közepétől mely dolgozó rétegek milyen költészetet hagyományoztak a paraszti osztályoknak; ám a szovjet módszerek alapján nálunk is megindult a kéziratos és nyomtatott irodalom anyagának folklorisztikai vizsgálata. Ma már tudunk arról, hogy az osztálytársadalmak kialakulása óta a dolgozó osztályok költészete szüntelenül táplálta az irodalmat és viszont az irodalom is gazdagította a népköltészetet, amely magában foglalta a jobbágyságon kívül a munkásság, kispolgárság, kisnemesség, népi értelmiség költészetét is. Amint már a munkásosztály kései kialakulásáról szólva elmondottuk, az agrárproletariátusból tömegesen került ki az üzemi munkás, és meg lehet állapítanunk, hogy a munkásosztály költészetének gyökerei, a szegényparasztság feudalizmusellenі, osztályharcos költészetében találhatók. 1848 után a népköltészet már híven tükrözi a parasztság osztályokra bomlását, a szegényparasztság, a földmunkásság és ipari munkásság kialakulását. Ez a réteg teremti meg a 19. század osztályharcos, politikai költészetét. Ez a költészet a tömegek kívánságait tolmácsolta és egyben cselekvő erővé, a forradalmi megmozdulások kísérőjévé vált az utolsó 100 esztendőben. Forradalmi erejű lendületes népdalokat énekelve foglaltak földet, verték ki házaikból az exekváló osztrák hivatalnokot a szegényparasztok; ragadtak bunkót, csákányt a munkások a május 1-i felvonulást megakadályozni akaró rendőrökkel szemben. A dal szárnyra kelt a lelkes tömegben és szájról-szájra röppenve mozgósított egyre többeket. Ennek a költészetnek folytatásaként alakult ki a munkásosztály megszilárdulása után (1867) a *munkásság folklórja.*

Amennyire eddigi gyüjtésünk következtetni enged, a munkásfolklór (nem szólva itt a falusi iparosság, a céhes ipar többszázados hagyományos anyagáról), nem több 70—80 évesnél. Mint maga a munkásosztály, a munkásfolklór sem tekinthető egyszerűen a paraszti folytatásának. Igen különböző eredetű elemek vannak benne azon kívül; céhes ipari, városi, polgári, magyar és külföldi szállományok. Mindezt az anyagot a népköltés régi gyüjtői a legnagyobb ellenkezéssel fogadták. A politikai elemet, a nép állásfoglalását a költészetben, de általában mindazt, ami abban a valóságot tükrözte „romlás"-nak minősítették. „Pusztul a néphagyomány" hirdették úton-útfélen, mert a civilizáció megbontja a népi kultúra zavartalan egységét, a város, a gyár közeledése a faluhoz tönkreteszi a nép költészetét. Valójában a helyzet az, hogy a parasztság osztályokra bomlása után gyökeresen megváltozott és új elemekkel bővült a népköltészet. Kialakult a munkásság saját költészete. Ez a költészet nem maradt hatástalan a paraszti költészetre sem.

*

Lássuk már most, melyek a népköltészet jellemző sajátosságai. Vajjon megfelel-e ezeknek a munkásság népköltészete?

* Folklór: a néptudomány megjelölésére nemzetközileg elfogadott kifejezés; szorosabban a szóban élő néphagyományok, mint a népköltészet, népmese stb. gyüjtőneve.

A népköltészet ismeretlenségben maradó egyén alkotása, amelyet egy közösség magáénak ismer el, átvesz, állandóan csiszol, szóbeli úton ad tovább és az idők folyamán, a szükségnek megfelelően változtatja is. Egyre terjed és számtalan változatban újra és újrateremtik hagyományozói.

Azt mondhatjuk, hogy az itt leírtak teljes mértékben vonatkoznak a munkásság szóbeli költészetére is, legfeljebb az eredetük áttekinthetőbb, közelebbi, mint a sokkal nagyobb multra visszatekintő paraszti költészet. Több szerzőt ismerünk név szerint (még ha dala nem is névvel terjed a tömegek közt), a hagyományozás egészen újkeletű és a forma még túlságosan magán viseli szerzője jegyeit, darabos, nem volt még elég idő a csiszolódásra. Ezek azonban csak árnyalati eltérések. Akár ismert, akár ismeretlen egy-egy dal szerzője (hogy csak a legkönnyebben terjedő műfajról szóljunk), ha megfelel eszmei tartalma, formája, a közönség átveszi és szóban továbbterjeszti. Ilyen folyamat játszódik le mind a munkásság, mind a parasztság költészetében. Így vált paraszti közdallá pl. Petőfi „Alku" c. („Juhászlegény, szegény juhászlegény") híres költeménye a Hortobágyon; Arany: Nemzetőr dala („Süvegemen nemzetiszín rózsa") országszerte; így vált közdallá a nemzetközi munkástömegek körében a Varsovjanka, a Bunkócska, Vörös Csepel, itthon pedig „Piros zászlónk, vörös zászlónk" kezdetű dal és megannyi szovjet dal, amely az illegalitás korában terjedt el, szállt szájról-szájra, anélkül, hogy eredetéről tudtak volna azok, akik dalolták.

Általában a népköltészet eszmei tartalma magasrendű, kifejezi a teremtő osztály életét, küzdelmeit, örömét, bánatát. A munkásfolklór *eszmei tartalma* magasabbrendű, egységesebb, keményebb, harcosabb, mint a paraszti, kifejezi a munkásosztály forradalmiságát. Formai tekintetben viszont sok az egyenetlenség, a hagyománytól való elszakadás. Ennek egyik okára már rámutattunk, amikor az egyes formák viszonylag rövid életéről beszéltünk. Másik oka az, hogy a munkásosztály költészete nemcsak a paraszti hagyományokon épül fel, egyrészt, mert az osztály összetétele vegyes, tehát a hozott elemek is vegyesek, másrészt a munkásosztály kezdettől fogva magasabbrendű irodalmi műveltséggel rendelkezett, mint a parasztság, az írás olvasás általánosan elterjedt volt, és így nemcsak népi formákat vett át, hanem bonyolultabb műformákat is. A munkásság nemzetközi kapcsolatai révén meghonosította más népek mozgalmi dalait is, szemben a parasztsággal, amely javarészt a saját hagyományaira volt utalva. Az osztrák, német mozgalmi dalok, valamint más népek dalai ismert vagy ismeretlen fordítók útján honosodtak meg. Mindezeket azután művészi együttesek (énekkar, színjátszógárda) terjesztették és népszerűsítették legálisan vagy illegálisan.

Éppen ezért a gyüjtőnek ne okozzon csalódást, ha nem mindig csiszolt, hagyományos népköltési formákra talál; fel kell jegyezni minden olyan szöveget is, amely — bár látszatra idegen, darabos hangzású — széles körben elterjedt a munkástömegekben, mint szóhagyomány. Ne vezesse kizárólag esztétikai szempont a gyüjtőt: csakis a teljes anyag, mind a gördülékeny, mind a darabos formák *együttesen* adják azt a képet, amely a munkásfolklórra jellemző.

A MUNKÁSFOLKLÓR MŰFAJAI

Dalok

A munkásosztály körében élő népköltészeti műfajok közül a dalanyag a leggazdagabb. Ennek oka az, hogy a munkáséletforma keretei között a dalolásra van a legtöbb lehetőség és egyben a legjobb eszköz a lelkesítésre is.

A dalok lejegyzésénél vigyázzunk: a szöveg elválaszthatatlan a dallamtól; egyik sincs meg a másik nélkül, tehát lehetőleg mind a kettőt pontosan jegyezzük fel. Ha nem tudunk kottázni, úgy — ha csak módunk van rá — tanuljuk meg a dallamot.

Eredetüket tekintve a következő dalfajtákat ismerjük:

1. Népdalok és népies műdalok stílusával megegyező *munkásdalok.* Jellemző rájuk, hogy régi parasztdalok formájára készültek, gördülékenyek, egyszerűek. Dallamuk is sokszor megegyezik a közismert parasztdalváltozattal. Ezek valóban a legnépszerűbbek és a legjobban sikerült közdalok, amelyek a régi formát új tartalommal töltötték meg.

2. *Ismeretlen munkásköltők dalai.* Formai szempontból vegyes értékűek. Van közöttük olyan, amely a népdalokhoz hasonló népszerűségre tett szert és szinte csak az különböz-

teti meg a népdaltól, hogy megállapítható a szerző neve, aki nem hivatásos költő. Van ebben a csoportban olyan is, amelyet csak eszmei tartalma tart fönn, mert rímei nehézkesek, faragatlanok és így inkább töredékesednek, amint szájról-szájra kelnek.

3. *Idegen eredetű mozgalmi dalok.* A nemzetközi munkásmozgalom közdalként terjedő legjobb darabjai 1848-tól kezdve táplálták a magyar munkásmozgalmat. („Letörjük a szarvát annak a nagyúrnak", „Az állam bajba' van", stb.) A Horthy-korszakban különösen kibontakozik a nemzetközi munkásszolidaritás, amely az elnyomott népeket a közös bajban összefűzi. Felcsendült a spanyol, osztrák, német, finn, kínai, francia, angol, amerikai és megannyi más nép harcos dala — magyar nyelven. Felcsendültek a szovjet forradalmi dalok. Ki hozta őket, ki fordította le, nem tudja senki, elterjedtek és énekelték, ahol csak munkások voltak. Ezek is változtak, csiszolódtak a tömegek változtatása folytán.

4. *Ismert szerzőktől származó magyar mozgalmi dalok.* Forma tekintetében legtávolabb esnek a népdaltól, mégis igen sok népdalszerűen terjed és alaposan megváltozik; néha több variánsa is ismeretes. Ilyen például Gereblyés László „Ringy-rongy a göncünk, cafatos" kezdetű dala (dallama: Szabó Ferenc), amely igen népszerű, anélkül, hogy tudnák a szerzők nevét. Ide tartoznak a Szalmás-kórus és a Vándor-kórus dalai is.

E négyféle típusba osztható dalok időrendi sorrend szerint a következő témaköröket foglalják magukba:

A) A munkásdalok legkorábbi rétege (17. századtól a 19. század közepéig). (Pld. 24.) Vándordalok. Munkadalok (magvető, arató, cséplő, fejő, emelő, daráló, kovácsoló, rigmusok.) Mesterségekről szólók (kovács, suszter, asztalos, pék, ács, takács, varga, stb.). Mesterségcsúfolók. Bányászdalok. Céhes iparosdalok, köszöntők, rigmusok, játékok.

B) (Pld. 25—26.) (1870—1900-ig.) A korai munkásmozgalom dalai. Munkásindulók, úrellenes dalok, kortesversek.

C) (Pld. 27—33.) (1860—1900-ig.) Osztályharcos agrárproletár-dalok. Kubikos, summás, aratómunkás-dalok. Agrárszocialista mozgalmi és népdalok. Nóták Szántó Kovács Jánosról és más munkásvezérekről. Úrellenes dalok. A gyárban, gép mellett dolgozó paraszt dalai. Amerikás munkások dalai.

D) 1900—1918-ig. (Pld. 34—35.) Politikai dalok. — Sztrájkdalok, felvonulásokon elhangzott rigmusok; kortesdalok; ismert szerzők névtelenül terjedő mozgalmi dalai.

E) 1919. (Pld. 36—38. sz.) Katonadalok (népi, valamint ismert és ismeretlen szerzőktől); mozgalmi dalok.

F) A Horthy-korszak dalai. (1920—1945). (Pld. 39—44.) Idegen eredetű és magyar mozgalmi dalok. Illegális kommunista dalok. Szociáldemokrata csúfolók. (Bethlen-Peyer paktum, egyes vezérek ellen, stb.) Horthyt és másokat csúfoló dalok. Burzsoázia ellen. KMP dalok, túradalok. Börtöndalok.

Dalok gyüjtésénél a következő kérdéseket kell feltennünk, miután a dalt és az adatközlőről a fentebb megadott, szükséges tudnivalókat feljegyeztük: Ki a szerzője a dalnak? Kitől hol és mikor hallotta? Hallotta-e másképp is énekelni? Hogyan? Nincs-e meg valamilyen daloskönyvben? Van-e, vagy volt-e az adatközlőnek kéziratos vagy nyomtatott daloskönyve? Ha volt, mondja el, milyen dalokra emlékezik belőle, ha van, kérjük el tőle, hogy másoljuk le a tartalmát (amennyiben nem kapható, nem közismert). Magyaráztassuk meg magunknak a dal értelmét, jelentését; hogy milyen időszakban mi volt az aktualitása.

Mesék, elbeszélések

E tárgykörbe tartoznak mindazok a mesék, amelyek munkásokról szólnak, (pld. 23.) vagy amelyeket munkások valamely munka közben vagy pihenőben mesélnek (pl. molnárok, bányászok, építőmunkások stb.). Ide tartoznak azok a munkások körében élő régi parasztmesék, amelyek bizonyos átalakítással igen nagy közkedveltségnek örvendenek. Itt is feljegyezzük a szöveg és az adatközlő adatai mellé azt, hogy hol, mikor mesélték, kik voltak jelen, általában szokás-e ott ilyen meséket mondani?

Az elbeszélések kérdése azonban más. Ezek nem munkát segítő, társas szórakozásként vetődnek fel, mint a mese, hanem olyan igaz magvat tartalmazó történetek, amelyek az előadók életének egy-egy nagy élményét foglalják magukba, az idő múlásának megfelelően kiszínezve, kerek formába öntve. Témakörük tekintetében lásd a munkásosztály hagyományait tárgyaló kérdéscsoportokat; élmények, visszaemlé-

kezések egy-egy sztrájkszervező bizalmira, a 19-es forradalom hősére, vagy akár az adatközlő inaskori szenvedéseire, egy-egy izgalmas menekülés története, s más hasonló élmények tartoznak a munkáselbeszélések körébe.

Munkásszínjátszás

A munkás kultúrtörekvések közt a színjátszás egyike a legkevésbbé felderített, de gazdagnak ígérkező területeknek. A reakció 25 esztendeje alatt a különböző szakszervezetekben tömörülő munkások színjátszó gárdái a legkülönbözőbb műsorokat mutatták be. Volt köztük klasszikus hazai és külföldi szerző prózai és zenés darabja, voltak legálisan és illegálisan bemutatott, íratlan szövegű, rögtönzött darabok, ők jártak élen a munkástárgyú drámák előadásában. Résztvettek ezekben hivatásos és műkedvelő szereplők, rendezők. Mindez együttvéve érdekel bennünket, hiszen rendkívül nehéz is lenne széjjelválasztani itt a folklórszerű jelenségeket a hivatásos művészet mozzanataitól. Mindenesetre ez az összkép, amely a munkásság színjátszásáról adódik, általában azt mutatja, hogy a magyar színjátszásnak egyik leghaladóbb, leghősibb szakasza. Kiváló írók, rendezők, színművészek, jelmez-, és színpadtervezők munkásokkal közösen hajtottak végre hatalmas és lelkes közönség előtt, hivatalos tilalmakkal dacolva, nem egyszer kegyetlen megtorlás veszélyének kitéve magukat, olyan úttörő színpadi kísérleteket, amelyekre hivatalos színpadokon nem volt példa. Táncjátékok, pantomimek, szavalókórusok mellett bennünket itt legfőképpen azok a formák érdekelnek, amelyeket maguk a munkások készítettek és anélkül, hogy a szöveget megrögzítették volna, betanulták és rögtönzésszerűen adták elő. Igen sok ilyen politikai tartalmú szatíra szerepel a munkásegyesületek, szakszervezetek színpadjain, kirándulásokon, amelyek a burzsoázia nemzetközi szövetségét, a tőkét, a profitot, Horthyékat, a Népszövetséget, a fasisztákat stb. gúnyolták. Ezeknek folklórszerűségét az adta, hogy nem volt meghatározott szövegkönyvük, ahányszor előadták, annyifélék voltak. A szerepeket kiosztották, megbeszélték a darab tartalmát, aztán egyszerű, jelképes kellékek segítségével előadták. Sok ilyen darabot adtak elő, hatalmas közönség előtt, igen nagy hatással, ami a munkásság fejlett osztályöntudatát, politikai műveltségét, harcos kiállását mutatja. Ma még azonban e darabok közül keveset ismerünk.

Kérdések: Mondja el az adatközlő azoknak a daraboknak a tartalmát, amelyeket látott, vagy amelyek előadásában maga is résztvett. Mikor hol, milyen körülmények között, kik mutatták be ezeket. Írók, rendezők. Kellékek. Hogyan és hányszor próbálták, hogyan csiszolódott próbák alatt, kiknek az alapötletét hogyan csiszolták, változtatták a részvevők? Milyen volt a közönség részvétele? A darab hatása.

Közmondások, szólások

Gyüjtésük csakis általános beszélgetések keretében történhet. Gyakran fűszerezik a beszédet sommás ítéletek, életbölcsességek. Itt csupán néhány példával mutatjuk be, hogy milyenekre gondolunk:

„Mikor jó nadrágban volt, akkor jól kalkulált a főmérnök." (Kovacsik Ferenc 58 éves lakatos Rákosi Művek, Csepel.)

„Ha nem csordul, csöppen, száz forintból ötven." (Ha valaki elvégezte a munkát és utána próbáltak vele alkudozni). — „Egy dénár, két dénár, nekem semmi se jár." (Ha nem kapták meg a várt munkabért.) — „Nem jó az urakkal egy tálból cseresznyézni, mert az vagy megaláz, vagy pedig becsap." (Szemerédi János 50. é. Rákosi Művek.)

A FELSZABADULÁS UTÁNI MUNKÁSFOLKLÓR

Már előljáróban szóltunk arról, hogy a népköltészetben milyen fordulatot hozott a kapitalizmus megdöntése. Az új korszakban, amint azt a Szovjetunió népeinek gazdag költészete híven bizonyítja, a népköltészet soha el nem képzelt új színekkel gazdagodva jelenik meg, mert formai gazdagságát a szocialista építés eszméje tölti meg tartalommal. Mindazok a költői hagyományok, amelyeket az elnyomott nép évszázadok alatt kikristályosított, művészivé formált, most megújul; átlényegül. A népköltészet reményteljes optimizmusa, amely mindig, a legsötétebb elnyomás korszakaiban is elviselhetővé tette az életet, most a beteljesülés biztos tudatában önérzetes

örömmé fejlődött. Dolgozó népünk dicsősége, becsülete a munka, érdeke az ország építése és védelme a külső és belső ellenség ellen. Így élete egybeforr az ország életével és költészetében visszhangoznak legfontosabb ügyei. Ma már a népköltészet hősei között ott vannak az élenjáró dolgozók; sztahanovista munkásokat, brigádvezetőket, traktorosokat énekelnek meg az új dalok, rigmusok, köszöntők. Pellengérre állítják a lemaradókat, az aggályoskodókat, a munka fékezőit. A Párt, a kormány határozatainak végrehajtására buzdítanak új költői formák, a mesemondók pedig azt beszélik el: hogyan éltek ők régen és hogyan élnek most, szembeállítják régi nyomorúságukat mai életükkel.

Nálunk az új folklóranyag még a kibontakozás kezdeti állapotában van, hiszen a szocialista termelés még most vívja meg nagy harcait a régi falu maradisága ellen. Az új gazdálkodási forma nyomában azonban máris átalakul az emberek gondolkozása, levetkőzik csodaváró, passzív magatartásukat, babonás-mágikus hitvilágukkal együtt, és felelevenítve az életképes hagyományt, új tartalommal töltik meg azt. Az új folklór kifejlődése hosszadalmas, lassú folyamat, hiszen természetéből is következik, hogy nem azonnal, első megfogalmazása pillanatában alakulnak ki összes kritériumai, hanem csak az éltető, fenntartó közösség tevékeny közreműködésével, hosszabb idő eltelte után. Az egyéni alkotó műve csak akkor válik népköltészetté, ha olyan gondolatot fejez ki, amely a tömegekben visszhangra talál és nem pillanatnyi, hanem tartós sikert arat. A régi uralkodó osztály bukása után az új folklór megteremtésében már az egész nép részt vesz, magával hozva hagyományait és így a várható formálódás ma még javarészt ismeretlen. Mégis tudjuk, hogy sok múlik az irányításon, a tömegek ízlésének csiszolásán, nevelésén. A politikai felvilágosítás, a haladó hagyományok ismertetése, a kiváló régi alkotók (rigmusmondó, verselő emberek, mesemondók, stb.) nevelése nagymértékben elősegíti az új folklór fejlődését. Meglátszik ez máris azon a hatalmas tömegmozgalmon, amit a falusi népi tánccsoportok, énekkarok, kultúregyüttesek megalakulása jelent. Az intézményes felső irányítás nyomán az egyes vidékek helyi hagyományain, helyi alkotók művészetén keresztül olyan produkciók születtek, amelyek már az új diadalmas feltörését jelentik. A népköltészet

terén a helyzet bonyolultabb. Feladatunk, hogy minden új elemet megfigyeljünk, feljegyezzünk, még ha az nem is látszik tökéletesnek, még ha formája, nyelve botladozó is, de tárgya a mai élet. Csakis akkor tudjuk az új fejlődését nyomonkísérni, ha már létrejötte első pillanatában feljegyeztük.

Lássuk, mely műfajokat ismerhetünk meg, melyekre kell figyelnünk.

1. *Rigmus.* Néhány esztendeje figyelemmel kísérhetjük már az üzemi rigmusok nagy népszerűségét és fejlődését. Tulajdonképpen ezek nem a magyar népi rigmusok példája, mintája nyomán alakultak, hanem a nagyorosz eredetű, a szovjet korszakban azonban a Szovjetunió többi népeinél is terjedt — csasztuska nyomán. Az orosz csasztuska hagyományos régi népi játékforma, olyan refrénes, táncos lírai dal volt, amelyet — rendszerint nők — többszólamban, 1 vagy 2 szólóénekessel énekeltek. A tréfás csúfoló, vetélkedő formájából fejlődött ki a szovjet korszakban az a forma, amely megénekli a jó munkát és csúffá teszi a rosszat. Nálunk ezeket meghonosítva, bizony eleinte rossz slágerdallamokat, vagy egy-két bevált, az unalomig ismételt népi dallamot alkalmaztak a döcögős versekre, amelyeket az üzemi kultúrosztály szerkesztett nem sok költői ihlettel, inkább csak házi használatra, buzdításul. Ma már azonban úgy látszik, hogy ezek sokat fejlődtek, tanultak a magyar népdalformáktól (vetélkedő, csúfolódó dalok), sőt, már kezdik kialakítani azt az énekes-táncos játékos formát, amelyet egyrészt a régi munkásszínjátszás, másrészt a népi rigmus szerencsés felhasználása és továbbfejlesztése segít. — Az üzemi rigmusoknál azonban szerencsésebbek a falusi agitációs brigádok rigmusai, amelyek a gépállomásokon, termelőszövetkezetekben különösen népszerűek, mert ezek kimondottan a magyar népi rigmus példájára, felhasználásával készültek. — Jegyezzük fel mindazokat a rigmusokat, amelyek egy-egy üzemben, gépállomáson, termelőszövetkezetben ismertek. Jelezzük, hogy milyen dallamra alkalmazták őket.

Népdalok. Az új dalokról még elég keveset tudunk, mivel az új mozgalmi dalok majdnem minden teret kitöltenek. Itt a kezdeményezés az üzemi költők kezében van, e költők műveit kell feljegyeznünk és megfigyelnünk, hogy milyen visszhangra találnak az üzemekben.

Elbeszélés, élettörténet. Jó elbeszélők szívesen mondják el multjukat, szenvedéseiket és hasonlítják össze ezt a mai életükkel. Amennyiben ezeket szép kerek formákban, a valóságot megszínesítve, művészi képekkel, drámai részletekkel gazdagítva adják elő, a népköltészet prózai műfaja keretébe illeszthetők. Ezeknek a gyüjtése nem lehet tervszerű, hiszen előre sohasem tudjuk, mivé kerekedik egy igaz történet, hanem a munkáshagyományok gyüjtése keretében, ha jó elbeszélőkre bukkanunk, több ilyen formára fogunk találni.

A munkásság *közmondásaira* vonatkozólag egyelőre csak a szovjet példák állnak előttünk. Ott ez egyike az új folklór leggazdagabb műfajainak.

Az új munkásfolklór gyüjtésével kapcsolatban általában fel kell hívnunk a figyelmet az üzemi kultúrosztályokra, irodalmi klubokra (amennyiben vannak) és a munkásköltőkre. Meg kell figyelnünk, hogy milyen irodalmi tevékenység folyik egy-egy üzemben, milyen szerepet foglal el ebben a folklór. Kultúrfelelősök, kultúregyüttesek tagjai, de maguk az alkotók is részt vehetnek a gyüjtés munkájában.

A GYÜJTÉS TECHNIKÁJA

Az adatközlő

Mindenekelőtt, amikor elővesszük jegyzetfüzetünket és ceruzával a kezünkben leülünk az *adatközlővel* szemben, arra kell gondolnunk, hogy amit most hallani fogunk, azt egy ember, egy egyéniség mondja el nekünk, tehát a történelem egy része a társadalom egy tagján keresztül, az ő szemszögéből megvilágítva tárul elénk. Ezért az adatközlő személye igen fontos és a gyüjtőnek arra kell törekednie, hogy mindent megtudjon róla, ami megmagyarázhatja előadásának módját, véleményének alakulását. Első dolgunk legyen, hogy *életesorát* megtudjuk.

Honnan származnak apai és anyai nagyszülei, szülei, mivel foglalkoztak, milyen gazdasági viszonyok közt éltek. Az adatközlő mikor, milyen körülmények közt, milyen előtanulmányok után állt munkába, melyek voltak munkás életének különböző állomásai, miért, milyen körülmények közt változtatott munkahelyet. Miként vett részt az első és második világháborúban. Mikor, hogyan kapcsolódott a munkásmozgalomba és milyen munkát végzett ott. Jelenlegi családi viszonyai és jelenlegi munkája.

Lényegében ezek a kérdések felölelik egy ember életének történetét. Ha gyüjtésünk pusztán arra terjed ki, hogy a munkásosztály jellegzetes típusainak (különböző szakmák dolgozóinak) *élettörténetét* jegyezzük fel, máris jelentős munkát végeztünk, hiszen az egyes emberek életéből, élményeiből tevődik össze az egész korszak képe.

E munka jó elvégzésének két feltétele van: Az első feltétel, hogy *megnyerjük az adatközlő bizalmát,* barátságát; hogy meggyőzzük arról, hogy adatainak közlésével fontos szolgálatot tesz, amiért megbecsülésben lesz része. A második feltétel az, hogy ne pusztán kérdés-feleletformájú, szűkszavú kijelentőmondatokból álljon gyüjtésünk. Ne kíméljük a fáradságot, igyekezzünk *minél bővebben, minél részletesebben megtudni minden apró epizódot,* ha vonakodnék, magyarázzuk meg, hogy amit ő közismertnek, természetesnek vél, az kívülállók számára nem az, ezért mindent részletesen el kell magyaráznia. Ne sablonszerű életrajzokat gyüjtsünk, számunkra azok keveset mondanak. Ügyeljünk, hogy amit az adatközlő elmond, azt a *lehető legpontosabban* szóról-szóra írjuk fel, ne saját szavainkkal, a beszélgetés után, otthon, hanem ott a helyszínen, ahogy ő mondja. Tapasztalataink szerint nem okoz zavart, ha mi diktáljuk az előadás tempóját; minden adatközlő könnyen belejön a tollbamondásba. Természetesen szem előtt kell tartanunk azt, hogy vannak jó elbeszélők és vannak olyanok, akik nem képesek színesen, összefüggően előadni azt, ami velük történt. Megesik, hogy a legfontosabb eseményeket átélt ember emlékezete kihagy és csak kisebb töredékek jutnak eszébe, míg másvalaki, aki csak hallomásból tudja azokat, kiváló megjelenítő erővel képes elbeszélni. Rövid beszélgetés is elég arra, hogy megállapítsuk, ki a jó elbeszélő s ki ad csupán tájékoztató közléseket, amelyek szintén értékesek, mivel másoktól gyüjtött adatok kiegészítésére alkalmasak. Természetesen, amikor egy adatközlőnek összefüggő élettörténetét jegyezzük fel, folytonosan *kérdezzünk közbe* a megadott kérdések alapján.

1. Keressük fel egy-egy üzemben azokat a dolgozókat, akik nagy tapasztalatuk révén a fentebb részletezett kérdésekre értékes, érdekes válaszokat tudnak adni. Amennyiben jó adatközlőnek bizonyulnak, mondassuk el részletes élettörténetüket, jegyezzünk fel róluk minden apró adatot. Keressünk fel régi mozgalmi embereket is.

2. A gyűjtés eszközei: füzet és ceruza. Jegyezzünk fel *mindent válogatás nélkül, szóról-szóra.* Az adatközlőnek olyan beszédtempót diktáljunk, hogy nehézség nélkül le tudjuk írni szavait.

3. Adatközlőink mindhárom nemzedékétől kérdezzük meg ugyanazokat a kérdéseket, mert minden korosztály saját szemszögén keresztül ismertetve az eseményeket, jobban engedi a valóságra következtetni a kutatót.

4. Ne általános, hanem egy helyre, időre konkretizált eseményt gyűjtsünk fel mindig. Az adatközlő ne politikai ismereteiről számoljon be, hanem emlékeiről, élményeiről.

5. Az összegyüjtött anyagot, a gyüjtésre vonatkozó kérdéseket a következő címre küldjük: Népművészeti Intézet Néprajzi Osztálya. Budapest, I., Corvin-tér 8.

IV.

PÉLDATÁR

1. A PROLETÁRGYERMEK SORSA

Édesapám kőmívessegéd volt. Dolgozott, meg volt, hogy nem dologzott. Többen voltak az emberek az utcán, mint munkában. Főleg akik a munkáspárt tagjai voltak, kitették, ha lehetett. A mi gyermekéletünk olyan volt, hogy többet jártunk mezítláb, mint cipőben. Az iskolában a dolgozó gyermekének nem volt megbecsülése, első padba nem került, ha jól tanult se, csak a hátsó padba. Ruháról ítélték meg a gyermeket, nem a tudásáról. Mikor megtudták, hogy az apám kőműves segéd, azt mondták, nekem is jó lesz a kőműves szakma.

Voltunk heten testvérek, bátyám szobafestő lett, legnagyobbik elesett a harctéren, nővérem meghalt tüdőbajban, a másik gyerek szintén, a kisöcsém is. Vagyunk még négyen. Nekünk nincs szakmánk, apánk nem tudott szakmát adni a kezünkbe, mert a mestereket is meg kellett fizetni, meg a segédeket is.

Aki korábban kelt, az járt jól, mert annak jutott cipő és ruha, a többinek otthon kellett maradni. Az iskolába is így mentünk. Megkaptuk a kis szelet kenyeret, több nem jutott. Sok család tönkrement, mert a gyárak környékét telitömték vendéglőkkel, sok ember elitta heti keresetét. Az embereket az elkeseredés vitte a kocsmába, mert sose tudták, mikor fognak kiesni a gyárból. Akkori lelkészeknek az volt a főfeladata, hogy sötétségbe tartsa az embereket és az iszákos ember nem tud világosan gondolkozni, elitta azt a kis pénzt bánatában.

Volt egy szoba-konyhás kis lakásunk. A régi építkezések vályog lakások voltak Csepelen. Télen nedvesek voltak mindig, a talajvíz felszívódott. Az első világháborúban, amikor a gyár annyira fejlődött, a községgel nem törődött senki. Akkor kezdtek építeni kis szobákat, mert a házigazda annak na-

gyobb hasznát látta, mert hetibérbe adta ki, a szobakonyhást meg csak havibérbe lehetett kiadni.

Mikor én megnősültem, nekem se volt rendes lakásom, istálló volt valamikor az a lakás, amit szobának számítottak. Az első három gyerek meg is halt. Hat gyermekem volt a Horthy-rendszer alatt, kidobott a gazda, mert nagy családom volt. Egy barátomnál húzódtam meg egy hétig. Végül egy papnál háromszor két és fél méteres bódét kaptam a Királyerdőn és azért nekem 1600 négyszögöles telket kellett gondozni, a pap gyümölcsfáit. Ez volt a Horthy-rendszernek a segítsége. Most még a feleségem kapott 1400 forintot, mert 9 élő gyermekem van.

Azelőtt amerikai regényekkel tömtük tele a fejünket és bizony nem sokat tanítottak bennünket. Most bizony megváltozott 45 óta az életünk. Most már tudjuk, mért kell dolgoznunk és mért kell harcolnunk.

Apám olyan helyzetbe került, hogy nem birt eltartani bennünket. 12 éves korom óta kódorgós volt. 12 éves koromba kerültem Dunavecsére, ott voltam kanász. Egy nagy tanyán voltam, gazdag parasztoknál. 25 disznója volt, arra kellett vigyázni. Azért csak az ellátást és a ruhát kaptam. Mikor nagyobb lettem, onnan elkerültem Felsőgallára. Ott úgy volt, hogy majd bányába helyezkedem el dolgozni 1920-ban, de nem kaptam munkát, és elszegődtem 75 holdas paraszthoz kocsisnak, béresnek. Volt természetesen fizetésem is, de csak dohányra volt elég, de egy évre egy öltözet munkaruhát és csizmát kaptam és kosztot. De munka hajnaltól vakulásig volt. Ott dolgoztam 24-ig.

Az én véleményem a parasztokról az, hogy nem becsülték meg, aki őnáluk dolgozott. Úgy bántak velünk, mint a jobbágyokkal. Ahogy fölkel, menni dolgozni, világostól setétségig. Hajnali háromkor felkelni, tizenkettőkor lefeküdni, kiszipolyozni a dolgozó életét. A szegény parasztság ugyancsak abba a sorsba volt. Akinek 2—3 holdja volt, nem sokat számított Felsőgallán, annak csak adóssága volt. Ott volt egy nálunk, négy holdja volt, a házával együtt elárverezték, mert kölcsönt vett fel és nem birta visszaadni és egy 45 holdas kulák elárvereztette. Mikor láttam a Talpalatnyi földet, mintha azt a képet láttam volna. Meséltem a feleségemnek is, mintha csak most látnám. — A dolgozó parasztság azon

a részen nem igen lázadozott. Egy se volt megelégedve, de olyan csendőr-terror volt. Volt olyan összeütközés 1923-ban, akkor került oda a 6-os telepre a rendőrség tatabányai kerülete. Négy dolgozó paraszt a bérért veszett össze 65 holdas gazdával és nagyon megverték őket a csendőrök. Arra emlékszek, arra az esetre.

Innen elkerültem dolgozni a bányába, a vasas aknába. De nem volt jobb a sorsom ott sem, csak annyibul, hogy nem estétül reggelig, hanem nyolc órát dolgoztam. De annyit se kerestem, hogy jóllakhattam volna, nagyon rosszul fizettek. Volt ott egy kantin, oda elmentek az emberek és amit megkerestek, ott is hagyták, mert a kantin a bányatársaságé volt. Meg a konzum is.

(Adatközlő: Laczi János hengerész, Rákosi Művek, Csepel.)

2. A BÁNYÁSZFIÚ ÉLETE

14 éves koromtól bányába jártam. Vót úgy, hogy mikor mentem lefelé a kuntrekán, láttam lámpát, oszt lépkedtünk hozzá, mint gyerekek, hogy majd meglássuk, de nem láttunk egyebet, eltűnt a kövek közt. Osztán vót egy, hetedik siklónak nevezték. Tizenkettest dolgoztunk, ebédórába működött, mintha valaki eresztette vóna, de nem vót ott senki. — Akkor vízjáratot pucolgattunk, a rohadó fáktól sepertük a sáros helyeket, troszkáztunk. Mikor erősödtünk, erősebb munkára fogtak, úgy annyira, hogy mikor megfelelőknek vettek, csillésnek, aztán segédvájár, vájár. De bizony egy bányásznak tanulni kell olyan sokféle munkát és mégis kicsibe veszik, rongyos bányásznak nevezik. Legalább egy évig cugos gyerek, penészpucoló egy év. Másik év és harmadik év letelik neki mint csillés. Már három év telt le és akkor jelentik ki segédvájárnak. Két év múlva vájár. Akkor öt évig bányászokodott, mikor megkapta a vájárságot. És annak kell tudni kőmíves szakmát, ácsmunkát, kell ismerni a talaj-fekvést, köveknek repedésit, hogy életbiztonsága meglegyen, a tördékelés, felfalazás, aztán vasutyi munkát, mert vasutat vezetyi maga, utána kitérők lerakását, aztán kötél fűzések is vannak, aztán villanyszerelő. Szivattyúkat javít és aztán tökéletes bányász. De aki csak protekcióval lesz vájár, hát az nem vájár, aki csak a fizetést húzza.

Pálfalván történt. Szép asszony vót a feleségi, hogy olyan gyengehitű ember, a bányamester meg az asszonyhoz járt, az embert meg kinevezték aknásznak, aztán még egy utalványt se tudott kiállítani. Jó munkahelyet kapott, osztán jól keresett. Mert a munkahelyek közt nagy különbség volt.

(Adatközlő: Minárcsik József 62. é. ny. bányász, Kishartyán, Nógrád-m.)

3. AZ INAS SORSA

— Míg inas leszel, neked még ez a seprő is parancsol — mondta a gazdám a sarokban álló seprőre mutatva.

(Adatközlő: Erdős Imre, RM., Csepel.)

*

Porosfülű volt a tanoncoknak a neve. A tanoncok maguk között is mondták:

— Még porosfülű vagy.

Az öreg inas többnek tartotta magát, mint az új inas.

(Adatközlő: Ágoston János, RM., Csepel.)

*

Aki itt segéd volt, annak nagy tisztelet járt. A segéd hogy együtt menjen az inassal, arról szó se lehetett. A segéd kemény kalapban járt meg gallérban. Az inasgyerek hozta a vizet, abban mosdózott. Nasi volt a gúnyneve.

(Adatközlő: Komár István, 53. é., Csepel, RM.)

*

Mikor elment a segéd ebédre, az inasgyereknek kötelessége volt megköszönteni:

— Spejszam (jó étvágyat).

Mikor megjöttünk ebédről akkor azt kellett mondani:

— Malszcamm (egészségére).

(Komár István, 53. é., RM., Csepel.)

*

Erzsébeten lettem tanonc, rézesztergályosnak és rézöntőnek tanultam, két szakmát. Közben jó mesterem elfelejtett szerződtetni az ipartestületnél.

Egy szoba-konyha volt, egy esztergapad, pár satu és négy tanonc. A mester maga dolgozott. Elvégeztük a házi munkát, meszelés, udvartakarítás, a mester felesége küldött bevásárolni. Munkaidő nem volt. Reggel fél héttől este hét, nyolc, kilenc, tíz, de még éjszaka is dolgoztunk sokszor. Semmit ezért nem adtak. Otthon étkeztünk és laktunk. Pofonokat reggeltől estig kaptunk, kedvére nem tettünk a mesterünknek, ütöttek, vertek, ahol érték. — El kellett menni másfelé, két évet tanultam, mint vasesztergályos. Mikor ott felszabadultam, három hónap után elmentem fegyvergyárba dolgozni. Ott már kaptam 35 krajcárt egy napra. De ott volt egy hintáslegény, aki gyalus volt, azt azért tartották, hogy hajtsa az inasokat. De ez inkább pofozott. Odajöttek a segédek, akik tanítottak: Tekintve, hogy most már közénk tartozol, két feladatod van; hogy fizess egy einstandot és hogy beiratkozz a szakszervezetbe. — Azonnal beléptem, de az első fizetésig várni kellett az einstanddal. Abból egy hordó sört kellett fizetni, némi fölvágottat és a mester lakására kellett menni, külön meghívni, ő is igyon meg egy korsó sört. A vége az volt, hogy a segédek keveselték a korsó sört, én elmentem haza, de ők ittak reggelig.

Tanonciskolába se engedett el a mester. Vasárnap délelőtt hittanóra volt és oda is el kellett menni. A papok itt semmi másról nem beszéltek, mint engedelmeskedni kell a mesternek és tűrni kell, mert minden tanulásért fizetni kell.

(id. Heiszer Károly, lakatos, RM. Gépgyár, 1951.)

*

Mikor én szabadultam, meg tanonc voltam, nagyon divatos volt az, hogy ha fölszabadult mint fiatal segéd, Bécsig elment, hogy külföldet lásson. 1—2 évig kimentek dolgozni és újra visszajöttek. A vasipar nyugaton fejlettebb volt, mint nálunk. Elmentek Bécsbe, Grazba és Prágába. Nagyon sokan az én korombeliek mentek ki.

(Ágoston János, 58 é., Csepel, RM., 1952.)

4. MEGSZÓLÍTÁS, KÖSZÖNÉS FORMÁI

1914. előtt:

— Akkor megvolt az a szokás, hogy magázták egymást még a gyerekek is. Akik együtt jártak iskolába, csak azok tegezték egymást, az idegen fiú az idegent magázta.

(Adatközlő: Ágoston János, Csepel, RM.)

*

910-ben „Jogot a népnek" volt a köszöntés.

(Adatközlő: Kocsis István, RM. Művek, Csepel.)

*

Ha összejöttek valahol, jobb öklöllel koppantottak az asztalra. Még utcán is üdvözölték egymást összeszorított öklöllel.

(Pomlényi Sándor, 53 é., RM., Csepel.)

*

Ha bejöttünk az öltözőbe, a szekrény oldalát, az ajtót ahogy érte, koppantott egyet.

(Adatközlő: Szemerédi János, Csepel, RM.)

5. TRÉFÁS UGRATÁSOK

Ha a reszelő elkopott és jött az inasgyerek mondani a segédnek, hogy nem jó a reszelője, azt mondja neki:

— Vételezzél föl reszelőzsírt.

Persze a kiadó jól nyakonvágta.

— Hát ilyen hülye vagy?

Mert a reszelőt egyáltalán nem lehet zsírozni.

(Komár István, Csepel, RM.)

*

Én dolgoztam a Vasszerkezetiben. Ha odakerült egy olyan lakatossegéd, aki kukacos volt: elhúzódott, szótlan volt, nem akart belépni a szakszervezetbe, akkor az volt a jelszó: evvel ki kell tolni. Zsírt tettek a cipőjébe, meg bevarrták a kabátja ujját, odaszögezték a táskáját, amibe hozta a kosztját, a padhoz szögezték. Kapta volna, nem jött: ezt nem lehet levenni, csak el lehet tépni. Kiviccelték azt, aki nem akart beleilleszkedni. De volt olyan műhely, ahol pont az ellenkezője volt ennek, ahol a szervezett munkást nem birták.

*

Akinek nem volt jó szemmértéke, azzal hozattak öt milliméter szemmértéket a kiadótól. Elmegy a gyerek és veszekszik a kiadóval, hogy adjanak neki öt milliméter szemmértéket. Persze ilyen nincs, csak beugratják.

*

Ha bekerült az újonc, a görbefára vaskalapáccsal verették, hogy kiegyenesítse. Fát tettek az újonc vállára, hogy vigye el máshová, így becsapták. Aztán visszaküldték második, harmadik helyre.

(Hvidos Károly, 64 é. bányász, Salgó bányatelep.)

*

Itteni idősebb bácsik voltak a műhelyben segédmunkások. Ezek teljesen laikusok voltak, nem szakemberek. Elküldtük, a segédek, tanoncok őket, ők jártak a szerszámkiadóba, anyagraktárba szerszámért, vagy más anyagért. Ilyen szerszámbárca volt, arra adták ki a különleges szerszámokat. Ha meg akarták őket viccelni, elküldtük őket egy 2 milliméteres fúróért.

— Vigyek valami szállítóeszközt?

— Persze! Vigyen talicskát!

Elment talicskástól, beadta a bárcát, kapott egy fúrót. Akkora volt, mint egy szög.

Persze mondta az öreg:

— Adjatok nagyobbat, mert engem talicskával küldtek!

Persze kiröhögték.

(Komár István, Csepel, RM.)

6. BÁNYÁSZHIEDELMEK

A nyúl és a patkány megérzi a szerencsétlenséget. Fütyülni meg énekelni a bányába nem szabad, mert bányaomlás következik be.

Mikor a vezető főaknász meghalt, látták a szellemét. A halott ember sárga lámpával ment a bányában.

A lidérc megrakta a csillét. Egy munkahelyet választott magának. Máskor ördög ment a bányásznak segíteni. A farkát a fúrólukba szorították, meggyujtották a zsinórt, hogy felrobbantsák. Ha nem tudtak volna neki parancsolni, elvitte volna a bányászt. Így a lidérc dolgozott az ember helyett.

(Adatközlő: Kovács István 40 é. bányász. Salgó-bányatelep.)

7. BÁNYABELI TÖRPÉK

Az öreg Holenáék fajervaktra[1] mentek karácsony estéjén. Oszt úgy, hogy most az egyik feltárásba ment az egyik, másik a másikba. Oszt odaírták, hogy melyik hó hányadik napján hány órakor vótak ott. 1908. III. 24-én vót, 9 órakor. No osztán az egyik eltévedt, hát nem találkozott a másikval. Hallott kopogást. Hát kit tanál, mint olyan kis törpéket berkmanlikat,[2] de színbe látta őket. Jó szerencsét mondtak. Egy évig vót ott benn a bányába, oszt őneki úgy tűnt fel, mintha csak egy sikta lett vóna. Osztán kivezették a berkmanlik: — Itt mennyél ki, — mert aknát leltek. Kapott egy darab aranyat, ki is hozhatta magának. — Most itt kimész. Két létrán, fellökött egy deklit, a konyhaajtónál volt éppen. Karácsony este vót, családja vacsorázott.

— Hát hol vótá? Hát már egy éve oda vagy.

Nem akarta elhinni. Kutatta azt az aranyat, de nem találta.

Meg osztán egyikvel történt, hogy fére dolgát végezte az a kis berkmanli, az anslégert (farbőr) ott találta, felvette az ember, vitte magával. A kis ember utána: aggya vissza a léderit. Nem akarta. Azután megalkuttak, az is egy darab aranyat adott neki. Aztán az elment, többet nem látta a kis embert. Ollyanyokat meséltek az öregek.

(Minárcsik József ny. bányász, 62 é. Kishatvan. Nógrád-m.)

Jegyzet a 6—7. számhoz: Az ilyen és hasonló régi babonás hiedelmek azért is fontosak számunkra, mert képet adnak a ma még élő maradványokról és lehetővé teszik az ellenük folyó harc eredményes befejezését.

8. A MEGVESZTEGETHETŐ HIVATALNOK

Volt egy Hofmann nevű egyén, annak zsíros libát hoztak a falusiak, meg élelmiszereket vittek a lakására, akkor azonnal felvette őket. Gúnyt is űztek ebből: Horgászbotot döglött verébbel belöktek az ablakán.

— Hofmann úr, itt egy zsíros liba.

Zacskóban homokot vittek:

— Hofmann úr, itt van egy zacskó liszt, vegyen fel engemet is!

(Laczi János, Csepel RM., Szalaghengerde.)

[1] Tűzőrség.

[2] Bergmännchen (hegyi emberke, manó).

9. AZ ÚJ SZAKMUNKÁS MEGÜNNEPLÉSE

Ha egy műszakba beveszik maguk közé a munkást, pl. a kemencéhez behoztak valakit, úgy számított, mint szakmunkás, akkor fizetett egy áldomást mindegyiknek a legközelebbi vendéglőben. Olyankor előjöttek a nóták, marhaságok.

(Lalátka János, RM., Csepel.)

10. RÉGI ESZTERGÁLYOS SZOKÁSOK

Fegyvergyárban voltak öreg esztergályosok, azok hétfőn nem dolgoztak. Volt egy öreg, akit még én ismertem, az hétfőn először körüljárta a gépjit. Azt hittem, talán vizsgálja. Én úgy lettem erre figyelmes, mert az egyik öreg azt mondta:

— A Hudák már kering.

Neki ez megszokása volt. Meg volt győződve, ha megkerüli a gépét, akkor ő szerencsés lesz, nem lesz semmi kellemetlensége a műhelyben a munkával kapcsolatban.

A hétfő olyan volt a régieknél, hogy nemigen dolgoztak. Sörözni jártak, vagy fiákkeron jöttek be a gyárba. A 910-es években igen nagy urak voltak az esztergályosok. Kimentek a Népligetbe, leültek sörözni. Volt olyan, aki munka nélkül volt, volt aki dolgozott, csak hétfőn nem. Ezt Blaumontag-nak hívták, a hétfői napot. Akkor megjelent az inas, a tanonc, tiszteletteljesen megállt az asztaltól három lépésre, megemeli a sapkáját és kérdezi:

— Az urak esztergályosok?

— Igen, mit akarsz?

— A májsztrom küldött, ha dolgoznának, akkor jöjjenek el hozzá, Örömvölgy-utca ennyi és ennyi szám alatt.

— Menj a fenébe, ha akar valamit, jöjjön ide. Inassal nem tárgyalok. Itt van egy sóskifli, ha már itt vagy.

Avval elzavarták. Később jött a mester, keménykalap volt a fején, megkoccintotta az asztalt: mert ez illendőség volt és ezt elmulasztani a legnagyobb sértés volt. Hát kérdezi:

— Az urak, hogyha esetleg szabadok, nekem volna munkám, azt megbeszélhetnénk itt mindjárt.

— Hát milyen munka az?

— Hát ilyen meg ilyen munka.

— És mit fizet?

— Hát amit szokás, egy korona öt krajcár.

— Hát ez kevés. De ha megadja az egy korona húszat, elmegyek.

— Hát jól van, nem bánom. De nekem állandóra kell, nekem olyan kell, aki kidolgozza a tizennégy órát. — Ha már dolgozik, megkövetelték a tizennégy órai munkaidőt, a nyolc óra munkaidőt akkor még nem ismerték.

— Hát jól van, elmegyek. Itt van a munkakönyvem, de adjon öt korona előleget, holnap elmegyek.

— Így ezután volt min inni. Akkor elment a szaktárs és fölvette a munkát.

(Adatközlő: Babik Gyula 45 é. esztergályos RM Gépgyár, Csepel.)

Jegyzet: Ez az adat távolról sem jellemző a munkásosztályra, hanem a munkásarisztokrácia vékony rétegére az 1910-es években. Figyelemreméltó a közlő ízes, gördülékeny stílusa.

11. MUNKÁSVISELETEK

A vasasok fekete zakót, lehetőleg csíkos nadrágot viseltek, magas keménygallért, manzsettát és fekete keménykalapot hozzá, ez volt a vasárnapi és ünnepi viseletük. Ehhez járult még a virág a gomblyukban és sétapálca.

Az építők öltözete hasonló volt, csak puha fekete kalapot viseltek, az ő nyakkendőjük masnira volt kötve és mellényt hordtak. A hajukat olyan fru-fru szerűen fésülték előre.

Az ácsok nagy széles rámájú bevágott fekete puhakalapot hordtak.

A kövezők széles bársonynadrágot viseltek. A kalapjukon a fekete széles csík felett még egy fehér csík is volt és a fülükben kis fülbevaló volt.

Az ipari munkás felesége a régi világban nem igen dolgozott. Otthon a háztartást vezette. A jobb érzésű lányok nem is mentek másképp iparosfiúhoz. Nagy szégyennek számított, ha egy esztergályos vagy más vasas feleségének dolgoznia kellett.

(Adatközlő: Kiss László esztegályos 58 é., RM. Szerszámgépgyár, Csepel.)

Jegyzet: Mint fenti adatunk, szintén csak a 10-es évek egy vékony rétegére jellemző.

12. MÁJUS ELSEJE

A salgótarjáni Acélgyár mellett Királytár környékén ünnepeltünk. 1917—18-ban 2—3 ember ment együtt. 8—10 csendőr vonult ki. Voltak városi emberek. A falusiaknak megmagyarázták, mi a szervezkedés, mert nap-nap után drágult az áru. Így jutottunk el a 19-i helyzethez.

Meg volt beszélve, hogy hol találkozunk. Felmentünk Péskőhegyre, erdőben, hegyek között elszónokolták, amit óhajtottak.

Pestről is jöttek. Kenyérért harcoltunk 1917—18-ban. Rákosi elvtárs egy fa alatt adta meg a parancsot. Ezt a fát most megörökítették. A hírt úgy adták, hogy az ember ment, nem is ismerték meg egymást, a cédulát letették a fa tövébe. Az emberek nem is találkoztak. Most emlék is van állítva egy 500 éves tölgyfa tövében. Minekünk evégett a hatósági időben nagyon kellett hallgatnunk.

(Czikora György kisipari szöv. tag., Somoskőújfalu, 1891. sz.)

*

Május 1-re titokban készültünk. A kőbányában dolgoztam a 30-as években. Na hova megyünk? A csendőrök mindig kutatták, különösen, akik 19-ben funkcionáriusok voltak. Voltunk többen. A munkahelyen megbeszéltük: én ezzel, én azzal beszélem meg, itt és itt találkozunk. A munkahelyen megjelentünk 10-ig, 11-ig és akkor egyenként szállingóztunk el az erdőbe. Volt ott egy fenyves. Akkor figyeltük, hogy indul el valaki arra, amerre megbeszéltük. Szalonnát sütöttünk, borról gondoskodtunk. Egyszer mégis elárult valaki. Mikor megsütöttük a szalonnát, ott voltak a csendőrök.

— Mit csinálnak?

— Hát ebédóra van.

— Más nincs?

— Bor nincs.

— De hogy nem dolgoznak?

— De igen.

— Nincsen újság?

— Nem érdekel minket az újság, ebédelünk, aztán kész. És ha nem dolgozunk, akkor nem keresünk.

Ott voltak 2 óráig, akkor eltávoztak. De mégis elbeszélgettünk és akkor egyenként szétmentünk. Este megint mentünk haza. Ez csak saját elhatározásunkból történt így.
(Bozenta János, 54 é., jelenleg irodakezelő a tanácsnál, Somoskőújfalu.)

*

Mi vasas gyerekek az Epreserdőbe mentünk ki kis bandákba és hegedűvel meg mandolinnal játszottuk halkan a munkásdalokat: a Marseillest és az Internacionálét.
(Körmendi László, 50 é., esztergályos, Csepel RM.)

*

Kimentünk a nagyrétre és luftballonokat engedtünk fel, ezekre felszerelve a 3 nyíl jelkép. Értelme:

Szabadság
Egyenlőség
Testvériség.

Ezeket piros ballonokra kötöttük és feleresztettük, nagy tapsvihar közepette szálltak fel. Hiába voltak ott a nyomozótisztek, nem tudták sose elfogni, aki fölengedte őket.
(Rőder Béla, 40 é., élmunkás, sztahanovista, RM., Csepel.)

*

Május 1-én elkészültünk szépen zászlókkal minden üzemből, minden gyárból összeszedték a munkásokat és felmentünk a Váci-úton az Andrássy-útig és onnan mentünk le a Hősök-terére. Ki volt szinte díszítve a Hősök-tere, még úgy emlékszek, az urak néztek ki az ablakon és fenyegettek bennünket.
Május 1-ét megünnepeltük, csak nagyon ki kellett előre szagolni, ahol gyöngébb volt a tábor, ott megtörték és bementek dolgozni, ahol huligán volt. Ezek voltak jobban mondva a spiclik. Esténként bizony kaptak, azt meg se tudta, honnan kapja, csak kapta.
(Lojt Károly, hengerész, RM. Fémmű, Csepel.)

*

Csepelen is állítottak májusfát házak és a vendéglők előtt. Teszem föl udvaroltam egy lánynak és állítottam egy májusfát. Egy másik legény felmászott és megitta a pálinkát. De sokszor bizony felmászott és szakadt nadrággal jött le. A fákra általában virágdíszt, pálinkásüveget, sörösüveget és borosüveget tettek, néha kiflit is.
(Laláthka János, RM., Csepel.)

13. FARSANG

Arra emlékszem, hogy itt, mikor farsang volt, három napig tartott. Meg a búcsú is. Vasárnap volt a búcsú, hétfőn kérték a munkások, hogy engedjék ki őket két órakor. 14 előtt és a háború alatt is megtörtént, hogy délután 4 órakor a farsangban kiengedték a munkásokat. A farsang utolján, akkor tartottak egy bált, minden vendéglőben mulatoztak. Aztán maskarába öltöztek, bolondoztak. A munkásotthonban is volt ez a táncterem, aztán oda is mentek táncolni. Papírvacakot tettek az arcukra, leginkább rongyosan felöltöztek, összekormozva magukat, szóval a fölismerhetetlenségig.
(Ágoston János, Csepel, RM.)

14. LAKODALOM

Moziba jártunk, vagy vendéglőbe, más szórakozás nem volt. A lakodalmat úgy ünnepeltük meg, akinek pénze volt, templomban esküdött, szőnyeget teríttetett le magának, minden haranggal harangoztatott, minden gyertya égett, négy ministráns volt. Akinek nem volt pénze és templomba esküdött, nem szólt harang, nem volt kiterítve a szőnyeg és a pap egyedül végezte a hókusz-pókuszt. Aki fátyol nélkül esküdött, azt csak a sekrestyébe engedték be. Násznagy voltam több esküvőn. Utána, akinél volt pénz, reggelig volt dinom-dánom. Akinek kevesebb pénze volt, egyszerű ebéddel ünnepelte meg. A szakácsné bekötötte a kezét és azért szakácspénzt kapott, hogy elégette a kezét. Ételfelköszöntő nem volt mint falun. Voltam, ahol kikérték a szülőktől a lányt, a szülők elkezdtek sírni. Ez máma egész másképp van.
(Laczi János, Csepel, RM.)

15. TEMETÉS

Ha a szakmában meghalt valaki, akkor megállt a szakma, nem dolgozott. Például voltunk esztergályosok 50—60-an, minden üzemből elmentünk a temetésre. Volt, ahol pap nélkül volt a temetés, a szövetség részéről, vagy a főbizalmi elbúcsúztatta. Ha a család akarta, pappal is temették utána. Leginkább a pap után szokták, amikor a pap beszédjét elmondta, a piros szegfűket beledobáltuk a sírba. Utána egy olyan tort tartottunk, bementünk a vendéglőbe, egy pár liter bort, vagy

sört ittunk, ezt már mindenki a saját költségére. Mindenki egy óra bért adott koszorúra. (Ágoston János, Csepel, RM.)

16. BÁNYÁSZÜNNEP

Minden bányába való lemenés előtt kötelező volt az imádság. Aki nem jelent meg, azt birsággal sujtották. Voltak kedvencek és spiclik. Voltak, akinek a feleségének udvaroltak, azon könnyítettek.

Szent István ünnep kötelező volt és bányászkivonulásokat rendeztek, ahol egyenruhába jöttek a bányászok. 7-kor indultak. A bányamester díszkarddal, a többiek bányászfokossal mentek a templomba. Ugyanakkor a csendőrség rá volt uszítva az emberiségre.

(Bozó József, bányászkultúrház-vezető, Zagyvapálfalva, bányatelep.)

*

Prokopot tartották a bányászat feltalálójának. Az urak Prokop mögé bujtatták az ő kapzsiságukat. Állítólag mikor Prokop feltalálta a bányászatot és megkérdezték, mit is fizessenek neki; ő azt mondta: hogy adjanak az urak, amit akarnak. Nagy ünnepélyt rendeztek a bányatulajdonosok, üzemvezetők. Fél kiló húst és egykilós cipót: prokopi cipót adtak és egy liter bort. Ezzel irányították el a dolgozók figyelmét.

(Bozó József bányászkultúrház-vezető, Zagyvapálfalva-bányatelep.)

17. POLITIKAI TÁJÉKOZÓDÁS AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ALATT

14-ben felkerültem Csepelre, mint hadimunkás. Politikai fogalmam úgyszólván semmi nem volt. Itt a rövid idő alatt is hallottam, hogy a dolgozó társaim szervezeteket emlegetnek. De ezekben a szervezetekben még nem vettem részt, részben fiatalságom miatt, meg mert behívtak katonának, mert be voltam maradva. Mint katona teljesen el voltam szigetelve a politikától. A hadseregben nem volt szabad politizálni. A frontra kerültem 15-ben. A fronton voltak már nálamnál idősebb bajtársak, akik mozgalmi emberek voltak. Ezekkel beszélgetve hallottam Marxról. Nagyon érdekesnek találtam, hogy Marx azt mondta, hogy a munkásosztály saját magát kell, hogy felszabadítsa. Ezt nem értettem. Kezdtem tovább érdeklődni. Volt egy jó barátom, az összejárta már a félvilágot. Sokat tudott mesélni mindenről. Nem közvetlen Marxról beszélt ő nekem, hanem olyanokat mondott, hogy a munka nagyobb érték, mint az arany. Ha mindenki dolgozna, a munkásnak kevesebbet kellene dolgoznia s jobban élne. Minek egy országban a gazdag emberek. Ezeken kezdtem gondolkozni.

(Frenceskini János, 1895., Csepel, RM., 1951.)

18. BÉRHARC 1918-BAN

1918-ban felvonultunk, mikor a választójogért harcoltunk

Általános titkos választójogot adjatok
Hazafiak vagyunk
Nem pedig hazátlan bitangok
Éljen a forradalom

Miután a forradalomban a munkások öntudatosabbak lettek sikerült is valamit elérni. A jó szervezettség segített ebben. Ugyanis nem tűrtük meg azokat magunk között, akik nem voltak szakszervezeti tagok. Kiirtottuk magunk közül az ilyeneket: gépét, szerszámát leállítottuk. Kiskocsmákban gyűltünk össze egy-egy megbeszélésre.

Bementünk a főnökhöz, hajlandó-e adni béremelést, ha szezón volt, sikerült is valamit elérni, ha nem volt sürgős a munka akkor hiába harcoltunk a jobb bérért. Ilyenkor amerikázáshoz folyamodtunk: mentek a gépek, de mind üresen szaladt, ha jött a mester, csak akkor tettünk egy-egy fogást.

(Körmendi László, 50 é., esztergályos, RM., Csepel.)

19. SZERVEZKEDÉS A FORRADALOM ELŐTT

A világháború nagy felfordulást idézett elő. Kialakult a szervezett munkások újabb szervezete. A háború első évében hallgatni kellett a háborúval kapcsolatban. A második-harmadik évben a szervezkedés erősödött. A háború negyedik évében már mint szökött katona voltam idehaza. Katonaruhában jártam fel a szervezetbe is. A negyedik évben már óriási morgások voltak. Sok volt a szökött katona, nagy volt az elégedetlenség, rossz volt az élelmezés. Esténkint tüntetéseket ren-

deztünk a körutakon és szerveztük az elvtársakat tüntetésre. Mikor egy éves szökött katona voltam a Keletinél a harctérre induló menetzászlóaljat leparancsoltuk a vonatról és teherautóval bementünk a városba tüntetni. Én is hazaszaladtam a puskámért és a negyven élesért és megvolt a nagy forradalmi nap. Egy hét alatt kijelenthettük, hogy győzött a forradalom. Megalakították a munkás-katona tanácsokat. Forradalmi lázban égtünk. A munkástanács-üléseken mindig ott voltam. Ott megoszlottak a vélemények. Voltak jobboldaliak, baloldaliak. Akkor jöttek haza Szamuelliék, azok új levegőt hoztak. Ömlött az újság, pedig nem volt papirunk sem. Hol zöld, hol sárga papiron nyomtattuk a Vörös Újságot. Előkészítettük május 1-ét. Olyan szép volt, hogy csuda.

(Erdős Imre, Csepel, RM.)

20. BUDAPESTEN KITÖRT A FORRADALOM

Az egyik katona, akin csendőri ruha volt és a karján még látszottak a rangjelzésének foszlányai, odament az alezredeshez és azt mondta neki:

— Alezredes úr, le a ranggal! Le a sapkarózsával. Budapesten kitört a forradalom!

Az egyik katona lekapta a fejéről a sapkát és a sapkarózsát és földhöz vágta. A másik katona egy éles bicskával a gallérral együtt lefaragta a rangját. Két oldalról szuronyt szegeztek az alezredesnek. A vagonból a többi katonák ezt örömmel nézték és odajöttek a volt csendőrőrmesternek gratulálni.

— Budapesten kitört a forradalom. A Nemzeti Tanács kezébe vette a hatalmat.

Az emberek szeme felragyogott . . .

(D. L., lakatos, RM. gépgyár.)

21. HADIFOGSÁG

A csepeli 22-ik vörös gyalogezred Nyiregyházánál, Rakamazon voltunk és Szolnok alatt voltak a románok. Akkor mi, csepeli ifik önként vonultunk be a 22-ik csepeli gyalogezredbe, harmadik zászlóaljnál szolgáltam. Ezek munkásezredek voltak. Végig augusztus első feléig Tiszaluctól Tokajig a tiszán-

túli harcokban végig résztvettem. Istvántelkiek, Ganzisták, Ganz hajó, ezek voltak a legjobbak.

Mi nem tudtunk az intervencióról, tudtuk, hogy mi a jó nekünk, de nem tudtuk, hogy mi van, harcoltunk az összeomlásig, csak 1945-ben jöttünk a tudatára. Mikor Lenin elvtárs a Vörös Újságba írta az üzenetet, napiparancsba is jött ez. Na és most a vezérkari tisztikarba meghúzódott tisztek voltak ezek, míg a munkás hadosztályok tartották, addig elárulták, Csongrádnál és Tokajnál. Hirtelen körülzártak bennünket augusztus elején, fogságba kerültünk. Fogságba estünk augusztus 21-én, 500 szakmunkás, elvittek minket román fogságba.

1920 április végén jött egy parancs, hogy a foglyokat haza kell engedni. Biharkeresztesnél átadtak Bocskai-tollas katonáknak. Nagyon udvariasan fogadtak a fehérek, de később tudtuk meg, hogy miért. Mikor megérkeztünk Püspökladányba, ott leszállítottak minket. Jött egy igazoló különítmény parancsnoka. Ezek magasabb rangúak voltak. Kihallgattak egyenként minket, írt mindent a segédtiszt. Mikor hazaérkeztünk. Mi a szakmád, hol laksz, nem lehet hazudni.

— Csepelen lakom, lakatos vagyok.

— Te voltál Nyiregyházán? Csepeli vasas vagy!

Akkor jobbra-balra pofoztak. Mind internáltak bennünket.

— Szóval te raktál burzsujfejekből hegyeket?

A húgom férje hozta az iratokat a gyárigazgatóságtól, hogy egyszerű vöröskatona voltam, erre elengedtek Debrecenből, hogy minden héten kétszer kell jelentkezzek a csepeli kapitányságon. Akkor bejöttem a gyárba dolgozni. Novemberben 1920-ban jött katonai behívó nagykanizsai büntetőszázadhoz, mint megbízhatatlan csepeli vasas. 1922 január 5-én szereltem le végre. Akkor munka nélkül voltam. Én és édesapám bejártunk télen a Fiumei-útra, Keleti-pályaudvarra, havat lapátoltunk.

(Pap Lajos, 52 é., esztergályos, párttitkár, RM. Gépgyár, Csepel.)

22. SZTRÁJKOK, BÉRHARCOK

Gyakran a bérharcok, melyek egyes üzemekben folytak, az egész gyárra kiterjedtek, ilyenkor kivonultunk, a Város-

liget felé vettük útunkat... Ez a szolidarítás az egész város dolgozóira kiterjedt.

...A sztrájk bérkövetelésekkel kezdődött... Amikor a tárgyalás az igazgatónál befejeződött, elég volt hogyha az üzem főbizalmija a sapkáját félrecsapta vagy egy géphez odaállt és az abstellert leállította és tudtuk, hogy a tárgyalás eredménytelen volt. Ez elterjedt az egész üzemben, a bizalmiak hírül vitték a többi üzemekbe is; a munka megállt. A mesterek toporzékoltak, jobb belátásra próbálták bírni a dolgozókat, azonban különösen 1917—18-ban már ez teljesen eredménytelen volt. Megkezdődött az üzemből való kivonulás. Az igazgatósági épület mellett mentünk el, melynek ablaka előtt egy oldalkocsi volt szénnel megrakva. Az egyik bizalmi odament a kocsihoz és egy darab szénnel célbavette Stern igazgató ablakát. Pár perc alatt az egész szén bent volt az irodában. Az igazgatóság elmenekült. Elbujtak. 1917—18-ban történt.

(D. L. lakatos, RM. gépgyár.)

*

Főbizalmi lettem. Sikerült elérni eredményt. A Tannenbaum volt az igazgató, három napig tárgyaltunk vele, de a végén beadta a derekát 1750 K-ra emeltük a legkisebb órabért. Szombaton aztán jött az öreg Sütő mester:

— Te add ide azt a mikrométert!

— Na Laci, itten baj van, — mondtam magamban.

Úgy is volt. Kifizettek, a nagy irodában ott volt kikészítve a pénzem meg a könyvem. A szaktársak megvártak a gyár előtt.

— Mi van?

— Kirúgták!

Elmentünk a munkásotthonba. Kérdeztük mit tegyünk. Hétfőn leállt a gyár, szolidárisak voltak a szaktársak. (2000 munkás) 3 napig sztrájkoltak, ekkor én lemondtam arról, hogy visszavegyenek. Megköszöntem a szaktársaknak, hogy segítettek és felhívtam a figyelmüket, hogy mégis értünk el eredményt, miattam ne sztrájkoljanak tovább. Másfél hónapig nem dolgoztam. Fekete listára is tettek, amit onnan tudtam meg, ha később felvettek valamilyen üzembe, másnap már kirúgtak.

(Körmendi L., 50 é., esztergályos, RM., Csepel.)

25-ben volt egy nagy bányász-sztrájk, tíz hétig sztrájkoltak akkor. Papok jártak akkor ki a bányászok közé. Míg a sztrájk tartott, az alatt az idő alatt elmentek a bányászok parasztokhoz dolgozni, hogy legyen kitartásuk. A papok jártak a földekről-földekre és megfenyegették a parasztokat, hogy aki bányászokat alkalmaz, azt kitagadja az egyházból.

Peyer árulása következtében elvesztették a bányászsztrájkot. Kijött, tartott egy nagy beszédet, erős csendőr őrizet mellett jött ki, mert félt. Azt mondja:

— Sok bányászcsaládnak nincs kenyér az asztalán, éhenhalnak. Fel kell venni a munkát, lássák be.

A kövek és botok repültek felé. Sokat le is tartóztattak. Úgy ment el onnan Peyer csendőri fedezet mellett. De semmivel se lett jobb a bányászok élete, hogy felvették a munkát, ugyanúgy kizsákmányolták őket, követeléseiket nem teljesítették. Nem tudta a Peyer „elvtárs”, hogy úgysem lesz kenyér az asztalunkon? Harmonikás bukszа jól meg volt tömve: jól megfizették a Peyert.

(Laczi János, RM., Szalaghengerde, Csepel.)

*

Én Frigyesbe kezdtem a munkát, salgótarjáni vállalat volt. Akkor 12 órai munkaidő vót, a 8 órát 17-be, a nagy sztrájk alkalmával kaptuk meg, akkor volt az első világháború, akkor összpontosult a szakszervezet útján a nép, vót jó vezetőnk, Kovács János a Frigyes-aknába. Éjjel egyik aknából a másikba járt és leállította a munkánkat. De a 65-ös gyalogezred volt itt. Kérvények mentek az igazgatósághoz, olyan fegyelem alatt álltunk, mikor letettük a munkát, kiszállt a katonaság, összefűztek bennünket, kiolvasták a tizediket, hogy tizedelnek, hogy főbelövik aztán a vezetőket. A szakszervezetbe összefogdosták a vájárokból akit bírtak, Kassára vitték, több részit Hagymáskérre, internáló helyekre, úgy, hogy a mi vezérünk Kovács Jani Kassára került. Amália aknán dolgoztunk. Onnan, mikor Kassáról Kovács leadta a vallomását a hadbírónak, az személyesen kijött meggyőződni, hogy milyen életyi van a munkásságnak.

— Na, sokkal rosszabbul találtam mindent, mint maga vallotta. Maga most tárgyalni fog a királyi tanácsossal. Öltsön magára tisztességesebb ruhát.

Aszonta:

— Én tisztességesebb ruhát nem ölthetek, mert annyira kiszipolyozott a vállalat, hogy nekem csak ez az egy van.

— Vacsorázott?

— Igen. Tököt kásának.

Adtak neki vacsorát. Aztán tárgyaltak. 12 igazgató volt ott, királyi tanácsos, meg a hadbíró.

— Na, most mondja meg, hogy hogy történt.

— Én kezdtem a szervezkedést, mert a nyomorúságot nem bírtuk, én vittem be Gerő igazgatónak az első kérvényt, segítsen a népen, mert nagy a nyomor és rossz a kukoricakenyér, akkor aszongya: „Lári-fári az egész". Erre én aszt mondtam, majd lesz más a lári-fári is, az anyád erre-arráját. — Második kérvényt mikor bevittem, aszonta:

— Nagyon feszül a húr, el talál szakadni, — aszonta. — Jani, oda hajtom a salgótarjáni munkást a seprővel, ahová akarom! —

Megint aszongya Jani neki:

— Volt az urak alatt, az a világ már meghalt és most már a nép felett kivirrad, már nem fél a seprőtől, de még a puskától sem. —

Mikor a harmadik kérvényt bevittem, nem is beszélt velem, kapta a telefont, lezáratta az élelemtárat. Mi meg abbahagytuk a munkát...

Akkor mindent megkaptunk, megállapodtak, hogy felveszik a munkát reggel. De a nép rázúdult mind.

— Nem addig, — zúgott a nép, — míg Gerőt el nem távolítják.

El is vitték. Az asszonyok villákat, rossz fazekakat vagdaltak hozzá, kővel dobálták, alig tudták kivinni a városból. Elment Pestre, hat hónapig élt még, aztán megütötte a guta.

(Minárcsik József, nyugd. bányász, 62 é., mesemondó.)

*

Kovács Jani olyan korrekt ember volt, ha csak 10 százalék Kovács Jani lett volna, akkor a munkásság, aszondom, száz százalék eredményt ért volna el. Igen-igen okos ember volt, nyugodt, csendes ember, de őszinte, okos ember. Ismerték őtet az urak. Azt mondta Gerő: ha Kovács Jani meghalna, nem is tudom milyen összeget áldozna rá, ha agyonütné a bánya.

Egyszer bement Kovács Jani küldöttségbe, bejelentették Gerőnek:

— Na, üljön le, beszéljen pár szót.

Na, Jani bácsi elfogadta, leült, de azért azt mondta:

— Ó, de csak kevés időre, igazgató úr, amennyire lehet, hogy jöjjenek be a többiek is.

— Jól van, Janikám, majd bejönnek ők is.

Fogta a tárcáját az igazgató, megkínálta szivarral. Persze elfogadta, de azért azt mondta:

— Nekem már van, igazgató úr, de a tizennégy társamnak nincs, azokat is be kell híni, hogy azoknak is legyen.

— Jól van, Jani, rendbe, de beszélgessünk.

Mindjárt komolyabb dologra fordította Gerő. Aztán azt mondta:

— Így nem tárgyalunk. Kimégyek a többi társamért, akkor a küldöttség együtt tárgyal.

— Na eriggy, hídd be őket.

Bementek. Hát odakerültek a szóval, hogy aszonta, hogy:

— Janikám, tudod, amit nem lehet, nem lehet.

— Tudom, igazgató úr, hogy amit nem lehet, nem lehet, de azt is tudom, hogy a feje bárminek mindent megtehet, legfeljebb jelentést adhat, ha egyedül nem tudja elintézni, csak kérni kell.

Huncut ember volt a Gerő, „tuliképpen" mondta mindig, hunyorgott, sose nézett az ember szemébe. Hát aszongya Gerő:

— Janikám, te nem hiszed, próbálj, szakítsál innen szőrt.

Mutatta a tenyerét. Fölkel Jani bácsi, mutat az arcára:

— Onnan ugye nem ad, onnan szakítok.

Akkor elkapta az arcát Gerő. Mert ő meg akarta győzni, hogy ő nem a feje a salgótarjániaknak, pedig feje volt, tudott volna segíteni. Szépen nyugodtan felkelt, hogy elérhesse, de akkor visszakapta magát Gerő. Rém okos ember volt, olyan okost munkás emberbe nem ismertem, mint Kovács Jani. Az egy igaz ember volt. De őt is agyonütötte a kő Kotyházán.

(Babcsán József)

*

1943-ban a martinban egy elkiáltotta:

— Leállni!

Leállt az egész üzem. Mikor megtudták, hogy nem megyünk, 3—4 üzem még leállt. Akkor katonai parancsnokság

alatt voltunk. A kemence is leállt, sikerült bért kiharcolni nekik. — Gyerünk, mink is megpróbáljuk, sajnos a mienk balul ütött ki. Akkor szereztük meg a 8 deka szalonnát, 10 deka kenyeret (a fejadagon felül), de a béremelés elcsúszott. Egy szombati napon leálltunk, nappalos voltam. Leállt az üzem. A katonai parancsnok kérdi:

— Hogy, mint?

Valósággal könyörgött, hogy vegyük fel a munkát. Jött a katonai ezredes, lehívtak bennünket a légó pincébe. Tartottak beszédet. Volt olyan munkás, aki megmondta, hogy koplalunk, éhezünk. Kitárta a kabátját és mondta:

— Lőjenek agyon!

A végén bevittek bennünket a katonai parancsnokságra. Formálisan még is egyeztünk. Következő napon leállt a csőgyár. Ekkor valami 3—4 üzembe kivezényelték a katonaságot. Tizedeléssel fenyegettek bennünket. Felhívattak bennünket az ezredeshez. Az kereken megmondta:

— Kijelentem, uraim, vegyék tudomásul, semmiféle béremelés nem lesz. Aki nem áll munkába, lecsukatom. Hátra arc!

Vissza kellett menni a munkahelyre. A következő napon kijöttek a nyomozók. Kihallgatták az embereket. Engem is először lehívattak. Kérdezték az egyes embereket. A következő alkalommal el sem engedtek. Feljött velem egy fegyveres pribék. Megvárták, hogy jött a meseautó, elvittek bennünket. Az összes fogaim kint vannak, a bakanccsal kirúgtak egyszerre 9-et. A legkedvesebb szó volt: büdös, rohadt kommunista. Három hétig kínlódtunk, akkor ítélt el bennünket a törvényszék. Három hónapi fogházat kaptunk, heti 2 napi böjttel. Úgy, hogy mikor elmentem, 78 kiló voltam, mikor visszajöttem, 46 kiló. Összeverték a vesémet. Ha elmesélem, hogyan bántak velünk, nem is hinnék el. Utána volt, aki azt mondta: úgy kell neki, mért volt nagy szája!

(Laláthka János olvasztár, RM., Csepel.)

1930. SZEPTEMBERI KIVONULÁS

Politikai tüntetés volt. Nagy munkanélküliség volt, nagy elbocsátások. Kimentünk az utcára azzal, hogy csendes felvonulást rendezünk az Andrássy-úton. Ki is mentünk, de nem némán sétáltunk. Csendőrség, rendőrség a kapuk alatt. Háztetőkön gépfegyver. Nagyon feldühödött erre a felvonuló munkásság. Kezdték elállni az utcákat. Szidtuk, pfujoltuk őket. A milleniumi oszlop előtt volt egy hatalmas rendőr lovascsapat. Ezek közénk lovagoltak. Köpködtük, kővel dobáltuk őket. Villamosokat felborítottunk és egy személyautót felgyujtottunk. Erre aztán kardot rántottak. Egyik utcából kizavartak, a másikban összejöttünk. Csak az este vetett véget a tüntetésnek.

30 őszén gyűlést hirdettünk a Petőfi-téren. Utolsó pillanatban betiltották az ülést. Mi nem tudtuk. Én is bementem, nyüzsgött ott a nép. A rendőrség nem engedett bennünket a Petőfi-térre. Lefogtak bennünket az utcán. Elfogtak. Benyomták egy palotába. Voltunk ott 500-an. Azután bevittek a Mosonyi-utcába bennünket. Az udvaron elkezdtük az internacionálét énekelni. Az lett a vége, hogy elvittek a Markó-utcába. Ott aztán jól megvertek bennünket. Egy fogam kiesett. Ott voltam valami három napig. Nem tudtak rámbizonyítani semmit és elbocsátottak.

(Franceskini János, RM., Csepel.)

23. MESE A CSISZOLÓRÓL

Idősebb szaktársaimtól több esetben hallottam ezt a mesét. Lehet, hogy egyszer valamelyik üzemben meg is történt, de nekem különböző emberek mondták el, úgyhogy mindig mással és más helyen játszódott le.

Én most úgy mondom el, ahogy 1940 őszén Horváth József szaktárstól hallottam. Ő úgy mesélte el, hogy a tanító segédjével történt meg az első világháború előtt a Kiszling Csillárgyárban.

A Kiszling Csillárgyárban 4 krajcárt kaptak a csiszolók a négyszögletes cső csiszolásáért. Kerestek is szépen, a heti pénzük 35—40 koronára is felment. Nem tetszett ez a főnöknek, aki közismerten kapzsi ember volt és levette a darabbért méterenként három krajcárra. Dolgozott a Kiszling-gyárban egy Frank nevű fémcsiszoló, aki ettől kezdve csak három oldalát csiszolta a csőnek. A főnök látta, hogy a csiszolók továbbra is megkeresik a pénzüket, vérszemet kapott és újabb krajcárral szállította le a darabbért. Nem szólt a mi csiszolónk erre semmit, de ezután már csak két oldalát csiszolta a csőnek. Megvolt tehát továbbra is a heti pénz. Nem csökkent a csiszo-

lók keresete. A főnök úgy láthatta, hogy nyugodtan leszállíthatja a darabbért egy krajcárra. A csiszolók tovább dolgoztak, de most már csak egy oldalon lett fényes a cső és továbbra is megmaradt a 30—40 korona heti pénz. Feltűnt ez a főnöknek s elhatározta, hogy utána néz a dolognak. Már az első csőnél rémülten látta, hogy csak egy oldala szép fényes a csőnek, a másik három nyersen maradt. Tajtékozva rohan be a csiszolóműhelybe, hogy felelősségre vonja a munkásokat. A mi csiszolónk nyugodtan odaállt a főnöke elé és azt mondta:

— Miért kiabál, hiszen maga az oka, hogy nem fényes a csövek négy oldala, mert amíg maga megfizette nekünk mind a négy oldalt, mi azt meg is csináltuk. De amikor már csak három oldalt fizetett meg, mi is csak három oldalt csiszoltunk, mikor kettőt fizetett meg, kettőt, s mikor már csak egyet, hát egyet.

Csiszolónk azonnal ott hagyta a főnököt s a többiek is követték, vagy a főnök elbocsátotta s a többiek leálltak addig, míg vissza nem vette.

(Békés Miklós)

24.

Hétfőn reggel virradóra,
Jön a mester az ajtómra:
Kelj fel legény, hat az óra,
Hatot ütött a toronyba.

Én mester úr, nem dolgozom,
Inkább felejsznit hordozom,[1]
Felejszni szíj a kezembe,
Úgy sétálok a helbergbe,[2]

Helberg-fater gyujts világot,
Ha nincs kökényszemű lányod,
Ha van kökényszemű lányod,
Eloltihatod a világot,

Nincs szebb élet a mienknél
Szegény vándorlegényeknél,
Mert mi adót nem fizetünk,
Mikor tetszik elmehetünk,

Minden falu édes hazám,
Minden asszony édesanyám,
Minden kislány feleségem,
Kivel a világom élem.

Mikor mentem Várad felé,
Az ég hasadt három felé,
Ragyogtak rám a csillagok,
Megtudták, hogy vándor vagyok.

Lefeküdném, nincs vánkosom,
Aludhatnám, nincs pajtásom,

[1] Felejszni: elrontott német szó; tarisznyát, hátizsákfélét jelent.
[2] Helberg: legényszállás; helberg-fater: ennek gazdája.

A kufferom a vánkosom,
A botom meg a pajtásom.

Én istenem adj már munkát,
Meguntam már a vándorlást,
A vándorlást, az utazást,
A rózsámtól az elválást.

(Tárkány, Bihar m., Ethnographia 1922:73.)

25.

Letörjük a szarvát annak a nagy úrnak,
Hogy ne parancsoljon annak a munkásnak.
Sebaj, nagy baj,
Éjjen a munkás, éjjen a hon!

Hogyha nem birunk mi itten megélni,
Kintelenek leszünk mi innen elvándorolni,
Sebaj, nagy baj,
Éjjen a munkás, éjjen a jog!
Éjjen a munkás társadalom!

(Halász [Blaskovics] József, 82 é. kubikos, Csongrád, 1952.)

26.

MÁJUS ELSEJÉRE

Indulj munkás tüntetésre
Május hónap elsejére,
Nemzetközi munkás ünnep
Minden munkás üli azt meg
Éljen a munkásszabadság,
Éljen a munkás!

Angol, német, spanyol, belga,
Osztrák, olasz, Románia,
Orosz, magyar és francia,
Minden nemzet munkás fia
Ezt kiáltja ma.

Nyolcórai munkanapot,
Általános szavazatot,
Szabad sajtót minden korra,
Ezt kiáltjuk mindnyájan ma,
Éljen a munkás!

Létrejött az egyetértés,
Éljen a munkás-szövetség,
Népszabadság, néphatalom,
Ezt kívánjuk mind e napon!
Éljen a munkás!

Mondjuk azt meg az uraknak,
Erre végre gondoljanak,
Ha megkapjuk igazságunk,
Soha senkit mi sem bántunk.
Éljen a munkás!

Egyenlőség, testvériség,
Szűnjék meg a kishitűség,
Tömegesen egyesülve
Jutunk mi majd győzelemre,
Éljen a munkás!

Minden nemzet igaz fia,
Kijött, mert ünnepel ma,
Megmutatja a világnak,
Győzni kell az igazságnak
Éljen a munkás!

Kiáltsunk fel mind e napon,
Hogy megértse a hatalom:
Éljen a munkásszabadság,
Éljen a munkás!

(Kossuth Lajos azt üzente dallamára.)

27.

„Újabb időben a lakosság a közeli ajkai bányákban is keres munkát s valószínűleg innen ered a következő bányász-

dal, melyet a «Sűrű csillag ritkán ragyog az égen» dallamára énekelnek":

Bányászlegény ha lemegy a bányába,
Acélpikét akasztja bal karjába,
Jobb kezében viszi le a bakettját,
Minden percben várhatja a halálát.

Bányászlegény, ha meghal a bányába,
Nincsen anyja, aki végig sirassa,
Bánatában ráborul egy barna lány,
Gyöngykönnyeket hullat a koporsóján.

(Ethnographia 1928 : 175.)

28.

Kendergyárba lefújták a hat órát,
Minden anya várja haza a lyányát,
Matyi Zsuzsit nem várja mán az annya,
Kendergyárba történt gyászos halála.

Gyertek lányok, öltözzünk fel fejérbe,
Mennyünk el a nagy kendergyár elébe,
Nyissuk ki a nagy kendergyár ajtaját,
Nézzük meg a Mátyás Zsuzsi két karját.

De mikor a késtörő is megállott,
Mátyás Zsuzsi piros vére kiomlott,
Gyertek lányok, tegyük fel a szekérre,
Vigyük el az édesannya elébe.

(Paszab, Szabolcs m. Ethnogr. 1922:73.)

29.

A pataki ternó gyárnak bádog a teteje,
De sok szőke kis lánynak fáj ottan a keze,
Az enyém is jaj de fáj, jaj de nagyon fáj,
Dűljön össze a pataki ternó gyár.
(Sárospataki gyüjt., Harsányi I. EA 00030. 84. lap)

30.

Az oakdalei dugógyárnak
Bádog a teteje
De sok magyar legénynek ott
Hervad a kedvese
Az enyém is benne van,
Az én édes babám:
Bánatosan ki-kinéz
Rostélyos ablakán.

31.

Ne csodálkozz rajta, hogy én hervatt vagyok,
Kilenc esztendője, hogy köszörűs vagyok,
Tizediket tőtöm az Alber gyárába,
Vasat köszörülök farmerok számára.

(Oliver-gyár magyar köszörűsei)

32.

Amott mennek az épitő munkások,
Gyere pajtás, álljunk mi is hozzájok,
Mindnyájonkért lobog az ő zászlójuk
Gazember vagy! ha nem állassz hozzájok.

Már ezután nem dolgozok paszulyért,
Sem krumpliért, sem pedig szalonnáért
Pénz kell nekem nem pedig csak igéret,
Ezt akarom! akaratom megérett.

Már ezután nem kelek a kakassal,
Nem megyek munkára hajnal hasadtal:
Hat órakor kezdek s hatkor otthagyom;
Nem dolgozok hajnalba est hajnalon.

Halljátok-e ács-, kőműves mesterek!
Ezt egy pontig emléketekbe véssétek;
Mert mi ebből nem engedünk tudjátok
Jobb jártok ha mielőbb megadjátok.

(Hódmezővásárhely, 1951. Vásárhely, Híradó nyomda, röpirat.)

33.

Szántó Kovács mért' haltál mög,
Most szögény embör kivetött dög.
A gazdagnak a kutyája is különb,
Friss csontot kap ebédül, amennyi köll,

De teneköd' örülnél ha fű jutna
Udvarodon érött epröt nem lát az epör fa
Gyerököd az árokban hentörög,
Kopasz árok papsajtocskát sem teröm.

Kubikra is elmönnél, de nem köllesz,
Cenzár sír, hogy rengeteg bért követelsz,
Csongorádi olcsóbb pénzér' kubikol,
Ha éhös vagy szakadásig robotolj!

Isten verje mög a sztrájknak törőit,
Habár ott is a vackon a gyerök rí',
De az ur mög olyan mint a jó kutya,
Nagyobb konchon jobb neki a szimatja.

34.

Ez a kormány meg akarja tiltani,
Nem szabad a Népszavára gyüjteni,
Titkon gyüjtünk a Népszava javára,
Kötelet a, kötelet a Tisza Pista nyakára.

35.

Piros zászlót, vörös zászlót lengeti a szellő,
Jer alája, jer alája te jogtalan szenvedő,
Testvérünk vagy, mért nem tartanál velünk?
Ha munkás vagy, nem lehetsz te ellenünk.

Nem ismerünk henye rangot, ágas-bogas koronát,
Szerszámot a naplopóknak, kaszát, kapát, boronát.
Legyen kérges annak is a tenyere,
Aki miatt nincs a népnek kenyere.

(Dallama: Jaj de magas ez a vendégfogadó.)

36.

Ezer esztendeje annak,
Hogy a magyarok itt laknak.
Most akarják, most akarják a fehérek kiirtani,
De a Lenin, de a Lenin nem engedi.

37.

A proletár áldozata vér,
Rúgják, hogyha enni kér,
Mint a barom szenved ez a nép,
Nyúzzák mindenféleképp.
Fel harcra bátran e zászló alá,
Dönts porba mindent, ami burzsoá.
Gyáva aki tűr ezután még,
Félti a rongyos életét.

Rongyaiban éhezik a nép,
Rája gőg tiporva lép,
Asszonyaink, gyermekeink mind
Régen szenvedik e kínt.
Fegyverbe hát, visszhangja ha hív,
Érces parancsára felgyúl a szív,
A vörösök hős serege áll
Nem rettenti a halál!

38.

Csak még egyszer igazán, csakugyan
vörös baka lehetnék.
Az urak közt igazán, csakugyan
jobban széjjel üthetnék.
Kiirtanám magját is az élősdi fajzatnak,
Mert csak úgy lehet igaza
a dolgozó parasztnak.

(Emigrációból)

39.

Margit-körúti fogházban
Hidegen süvít a szél,
Megrázza az ablakomat,
Rémes dolgokról mesél.

A folyosón zaj hallatszik,
Kiáltanak egy nevet,
Akit hívnak, elhalványul,
Teste-lelke megremeg.

Társaimnak sápadt arca,
Oly vértelen, halovány,
Tompán hangzik fel a jajszó,
Vallatnak egy proletárt.

Most újra nyílik az ajtó,
Bedobnak egy tetemet,
Durván szól a porkoláb-hang:
Egy bitanggal kevesebb.

Jaj de véres a takaróm,
Jaj de véres az ingem,
Proletár vér, proletár vér
Szentelte meg fekhelyem.

Hej, proletár, hej, proletár,
Töröld le a könnyedet,
Nyisd ki szorított öklödet,
Vedd fel újra fegyvered.

Nézd csak, nézd csak, kelet felől
Jön felénk a fergeteg,
Vörös színe, vörös színe
Felrázza a lelkeket.

(Dallam: Valahol a Volga mentén.)

40.

Hallod-e te jó proletár, jó proletár, jó proletár,
Vasárnapnak vége van már, vége van már, vége van már.
Kezdődik újra a robot,
Míg a proletárdiktatúrát ki nem harcolod.

Hallod-e te jó proletár, jó proletár, jó proletár,
Eszperantóul* tudsz-e már, jól tudsz-e már, jól tudsz-e már?
Nem tudok, de megtanulok,
Leningrádi kongresszuson beszélni fogok!

(Dallama: Hallod-e te kőrösi lány.)

41.

Megy a gőzös, ripeg-ropog a kereke,
Hat szál turi hajlik ki belőle,
A jelvényem jaj de szépen ragyog,
Látod babám, én is munkás turi vagyok.

Megy a gőzös, ripeg-ropog a kereke,
Hat zsák krumpli látszik ki belőle,
Hat zsák krumpli azt jelenti,
Hogy a Sipőc-konyhán krumplilevest fogunk enni.

42.

Már ezentúl úgy élem világom,
Peyer urat jól fültövön vágom,
Peyer urat jól fültövön vágom,
Nehogy a bőrünkre újra lepaktáljon.

Már ezentúl úgy élem világom,
Kommunista Pártot vezérül kívánom,
Kommunista Pártot vezérül kívánom,
Szocdem párttagságom tűzbe hajigálom.

* (Az 1932-es leningrádi eszperantó kongresszura vonatkozik.)

43.

Sűrű csillagos az ég,
Földnélküli fáj-e még,
Hogy a kalász másnak zöld,
Hogy másnak terem a föld,
Földnélküli fáj-e még?

Lesz még szöllő, lágy kenyér,
Lesz vasastalpú szekér
Földnélküli minden lesz,
Földnélküli minden lesz,
Ha a világ vörös lesz.

44.

Nézd a mi hadseregünket, a büszkét,
Itt jön a fegyveres munkáscsapat,
Tűzzel, erővel tölti be tisztét,
Ércből az ökle, a lépte szabad,
Se paszományt, se cirádát nem hord,
Hanem a munka kopott köpenyét,
Hadijele kalapáccsal a sarló,
Vörös zászló, amely alatt lép,
Elszánt nép!

Marsol a munkásgárda,
Aki osztályharcra kész,
Megvívja a nagy csatát
Az elnyomottakért.

Vedd el a gyárat a lusta herétől,
Nem lehet élni dologtalanul,
Tőke uralma semmibe szédül,
Ellene hogyha a munka vonul.
Nem riaszt minket az ezrek sorsa,
Kiket vad Horthy a sírba kaszált,
A munkások millióival együtt
Visszük előre Lenin igazát.
Harcon át!

Harcol a munkásgárda,
Bőven ontja a drága vért,
Küzdi végig a nagy csatát
Az elnyomottakért!

Az itt közreadott munkásfolklór anyagot a Munkásfolklór Munkaközösség gyüjtötte 1951—53-ban. Tagjai: Dégh Linda, Dömötör Tekla, Katona Imre, Nagy Dezső, Ortutay Gyula.

TARTALOM

I. *Bevezetés* 3

II. *A munkásosztály hagyományai*

1. A munkásosztály kialakulása 7
2. A szocialista munkásmozgalom 9

Kérdéscsoportok

A munkáscsalád élete 11
A munkásmozgalom hagyományai 13

III. *Munkásfolklór*

Általános tudnivalók 16
A munkásfolklór műfajai

Dalok 19
Mesék, elbeszélések 21
Munkásszínjátszás 22
Közmondások, szólások 23

A felszabadulás utáni munkásfolklór 23
A gyüjtés technikája

Az adatközlő 26
Összefoglalásul 28

IV. *Példatár* 29

DÉGH LINDA

ÚTMUTATÓ A MUNKÁSOSZTÁLY NÉPRAJZI VIZSGÁLATÁHOZ

MŰVELT NÉP KÖNYVKIADÓ